

Kalendáriumok

Az emberek már a legrégebbi korokban arra törekedtek, hogy az életükben végbenő eseményeket időben és térben rögzítsék. Az idő mérése, tagolása már a természeti népeknél megkezdődött, majd az évezredek során folyamatosan változott. A kalendáris év ünneprendje a 365 nappól álló, mesterségesen kialakított időkeretre épül. A keresztény egyházi és a polgári év rendje, jeles napjainak struktúrája több ízben változott, módosult, és csak az újkorban nyerte el mai formáját.

A tudományos naptárak mesterséges alkotások, a csillagászat, a tudomány fejlődésének eredményeképpen jöttek létre, s legtöbbször természetellenes struktúrát követnek, eklektikus jellegűek, mivel különböző naptárak eseményeit és elemeit integrálják. Az idő tagolása, a naptárkészítés elsősorban a csillagászati megfigyelések alapján történt és született meg. A múltó emberi idő fontos egysége a nap, vagyis az az időszak, amely alatt a Föld megfordul saját tengelye körül. A hónap pedig a Hold legfontosabb változásai (holdtölte és holdfogyatkozás) közötti ciklust fogja át, s egy év telik el, amíg a Föld egyszer megkerüli a Napot. A csillagászati év mellett megkülönböztetünk úgynevezett polgári évet is. De mivel a Föld pontosan 365 nap, 5 óra, 48 perc és 46,07 másodperc alatt kerüli meg a napot, számos probléma keletkezett a naptárak szerkezetében.¹

Az általunk ismert időszámítási módok közül az egyik legrégebbi forma az, mely a 12 teljes holdváltozásból álló holdévet vette alapul. Már az ókori Babilóniában az évet 12 hónapra tagolták a Hold változásainak függvényében. Elsősorban a hónapok utolsó három sötét napjának, s az újévet megelőző napoknak tulajdonítottak jelentőséget, amikor az átmeneteket különlegesebb módon megünnepezték. Az ókori Egyiptomban az év szintén 12 harminc napos hónapból és még 5 kiegészítő nappól állott. Később ezt az időszámítást úgy módosították, hogy minden negyedik évben augusztus 28. és 29. közé beiktattak még egy napot. A régi perzsák éve szintén 365 napos volt, de ők az esztendő végét toldották meg 5 nappal. Mivel Julius Caesar idején a csillagászati évhez viszonyítva 90 nap eltérés keletkezett a kalendárium szerkezetében, Kr. e. 46-ban ezt a 90 napot egyszerűen közbeszúrták, és így utolérték a csillagászati évet. Mivel a hatalmi rendelettel életbe léptetett módosítás nagy zavart okozott a polgárok életében, Rómában *annus confusionis*nak nevezték azt az évet. A Julianus-féle naptáron XIII. Gergely pápa 1582-ben kisebb módosításokat hajtott végre, mivel időközben 10 napra nőtt a napévtől való eltérés. Az időeltolódást úgy igazították ki, hogy 1582. október 4-ét október 15-e követte, azonban rendelkezései szélesebb körben elég lassan terjedtek el. A további időeltolódás megelőzésére elrendelték, hogy minden olyan év, mely négygyel osztható, az szökőév legyen, de a százaz évek közül csak azok, melyek négy-százal oszthatók.² A Gergely-naptárnak tehát az a nagy érdeme, hogy az év kerete szinte megközelítette a Föld Nap körüli keringésének idejét olyannyira, hogy az idő-

¹ Szentpétery 1985. 24–26.

² Szentpétery 1985. 55–58.

különbség csak háromezer év alatt növekedhet egy napra. Az európai népek jelentős része ezt a módosítást fokozatosan elfogadta, a görögkeleti egyház azonban nem. Éppen ezért 1900. február 24-én már 13 nap lett az eltérés a nyugati és a keleti időszámítás között. Ennek tulajdonítható, hogy az 1917-es oroszországi *nagy októberi szocialista forradalmat* Szentpéterváron később, november 7-én ünnepelték.³

Az esztendő az egyiptomiaknál, perzsáknál, föníciaiaknál nyáron, a zsidóknál szeptember és október között, a rómaiaknál pedig kezdetben a tavaszi napéjegyenlőség idején kezdődött. A Római Birodalom területén az új esztendő március elsejétől kezdődött és február 23-án fejeződött be. Közvetlenül időszámításunk után január elsejére helyezték át a polgári év kezdőnapját, amikor sajátos szertartások keretében beiktatták a konzulokat is. A korábban használt naptárt Julius Caesar módosította gyökeresebben, s az ő naptárreformjával január 1. évkezdő nappá vált. Az általa bevezetett naptár is a napévet használta időszámítási alapként, mégis az egy kicsivel eltért a napév tényleges idejétől. A kereszténység megerősödése és intézményesülése után, de a nyugati keresztények még a középkorban is december 25-én, Jézus Krisztus születésnapján ünnepelték az újévet.⁴ Római hatásra bizonyos helyeken továbbra is január elsején, a körülmetélés (Circumcisio Domini) napján kezdődött az esztendő. Ez azonban nem terjedt el általánosan, mivel például Velencében egészen 1797-ig március 1-én ünnepelték az új év kezdetét. A hivatalos polgári újévet végül is Nyugat-Európában csak 1691-től kezdődően rögzítették január elsejére, Kelet-Európában pedig jóval később.⁵ A Román Királyság például 1919. április 1-én, a román ortodox egyház pedig csak 1924. október 1-én tért át a Gergely-féle naptárra.⁶

A Gergely-féle naptáron később a nagy francia forradalom idején próbáltak változtatni. Az új időszámítás 1792. szeptember 22-én, a köztársaság kikiáltásának napján kezdődött. A forradalmi naptár által javasolt év 365 napból állott. Az első 360 nap szintén 12 hónapra tagolódott, amelyhez még az év végén hozzátoldtak 5 pótnapot. A csillagászati év kiegészítésére Franciaországban is a negyedéves szökőnap szolgált. Mivel a Földnek a saját tengelye körüli forgása következtében minden délkörön más és más időpont van, 1883-ban az európai fokmérő bizottságok egy Rómában meg szervezett kongresszuson elfogadták a *greenwichi* délkört kezdőpontnak az időzónák meghatározására.⁷

A középkori európai népek a rómaiaktól vették át a napév 12 hónapra való felosztásának gyakorlatát, ugyanakkor megőrizték a hónapoknak azokat a latin elnevezéseit is, melyek még Augustus császár uralkodása idején alakultak ki. Az újkorban a magyar írásbeliség a következő hónapneveket használta: Boldogasszony (január), Böjtelő (február), Böjtmás (március), Szent György (április), Pünkösöd (május), Szent Iván (június), Szent Jakab (július), Kisasszony (augusztus), Szent Mihály (szeptember), Mind-

---

³ Szentpétery 1985. 26–27.

⁴ Szentpétery 1985. 33–35.

⁵ Pop 1976. 35.

⁶ Hedeşan 2005. 21.

⁷ Szentpétery 1985. 59–60.

szent (október), Szent András (november) és Karácsony hava (december). A különböző hónapok napjainak száma megőrizte a Julius Caesar által megállapított rendet. Január, március, május, július, augusztus, október és december 31, míg április, június, szeptember és november 30, február 28, szökőévben pedig 29 napból áll.⁸

A hét napnak az egy időegységbe való összevonása az egyiptomiaknál és a zsidóknál alakult ki. Egyiptomban a hét bolygó (Szaturnusz, Jupiter, Mars, Nap, Vénusz, Merkúr és Hold) segítségével osztották be napjaikat. A zsidók pedig elsősorban a szombati ünnep alapján foglalták egy időegységbe a hetet. A görög, a latin és a magyar nyelvben is a hetes számból származik az időegység elnevezése. A keresztény közösségek hét napból álló időegysége voltaképpen a zsidó és az egyiptomi hét összevonásából úgy alakult ki, hogy a zsidó hét első napját Nagy Konstantin idején ünnepnappá változtatták, s a köznapokat eleinte a fontosabb bolygókról nevezték el. *Dies Dominica* (vasárnap) után következett *Lunae* (hétfő), *Martis* (kedd), *Mercurii* (szerda), *Jovis* (csütörtök), *Veneris* (péntek) és *Saturni* (mely helyett a *Sabbatum* 'szombat' vált inkább használatossá). A román nyelvben többnyire a pogány istenekkel társított bolygók latin neveit őrizték meg. A germán népek azokat inkább ősgermán istenek nevével helyettesítették, míg a szlávok a köznapokat részben a sorszámukból származó nevekkel jelölik. A magyar hétköznapok egyrésze belső keletkezésű (vasárnap, hétfő, kedd), mások pedig szlávból (szerda, csütörtök, péntek) származnak.⁹

Az európai ünnepi kalendárium mélyrétegében olyan ünnepi struktúrát találunk, mely a csillagászat fejlődésével alakult ki, alapvetően a Hold meg a Nap változásaihoz igazodott. A Nap szerinti időszámítás elsősorban Közép-Keleten meg a Római Birodalomban alakult ki. Az úgynevezett *szoláris*-ünnepnek a téli (pl. karácsony), tavaszi, nyári (pl. Szent Iván napja) és az őszi napfordulóhoz kapcsolódtak. A tradicionális közösségek tagjai cselekvéseiket a Hold változásához is igazították: pl. a favágást, a vetést, a kenyérsütést stb. Az erdélyi román közösségekben az újholddal kezdődő periódust általában kedvező időszaknak tekintették. Alkalmasnak találták például a virágmagok elvetésére, különböző mágikus gyakorlatok elvégzésére és a rituális böjtölésre. Ilyenkor tiltották a gabona vetését, a zöldegek kihalántálását, a facsemeték és tyúkok ültetését, a lakodalmak szervezését és a költözést.¹⁰ A szoláris és a *lunáris* ünnepek mellett úgynevezett *luni-szoláris* jeles napok (pl. húsvét, pünkösd) is kialakultak.¹¹

A keresztény egyház ünneprendje ószövetségi kultuszokat, antik pogány elemeket, kereszténységet megelőző archaikus hagyományokat is magába olvasztott. Például a rómaiak a téli napforduló táján december 17-től hét napon át féktelen vigasságokat szerveztek Saturnus (a földművelés istene) tiszteletére. Erre az ünneprétegre ráépült a keletről származó perzsa eredetű Mithras-kultusz, akinek személyét a télen meghaló és a téli napforduló táján (december 25.) feltámadó Nappal azonosították. Ezen a napon ünnepelték a Legyőzhetetlen Nap születésnapját is, aki szintén istállóként használt kö-

⁸ Szentpétery 1985. 36.

⁹ Szentpétery 1985. 38–39.

¹⁰ Olteanu 2001. 729.

¹¹ Vasas – Salamon 1986. 19.

barlangban született, s bölcsőjét pásztorok vették körül. A formálódó keresztény vallás és egyház fokozatosan beépítette saját rendszerébe a korábbi korok kultuszait (köztük a téli napfordulón ünnepelt Mithras-kultuszt), majd később ugyanerre a napra helyezte át a keresztény megváltó (Jézus) születésnapját is.¹²

A különböző kalendáriumi ünneprendek és a naptármódosítások fokozatosan azt eredményezték, hogy évkezdő jellegű ünnepeket találunk nemcsak január elsején, hanem karácsonykor, vízkeresztkor, sőt március elsején is. A különböző időszámítások összefonódása és interferálódása miatt az ünnepek a társadalmi évet rendszerint egyenlő időszakokra tagolják. Például a magyar keresztény kalendárium szerkezetében azonos a nagybőjt és a húsvét-pünkösd közötti időszak hossza, az újév pedig pontosan felezi a karácsony és a vízkereszt közötti intervallumot.¹³

Az európai népek által napjainkban használt naptár voltaképp a keresztény, természeti, gazdasági és társadalmi időstruktúrákból épül fel, ezáltal is hatékonyabban s rugalmasabban tagolja az idő múlását. A naptári év során a különböző társadalmi csoportok (pl. földművesek, állattenyésztők, vadászok, kézművesek, iskolások stb.) más és más évi ünneprendet követtek.

Az utóbbi évtizedekben az erdélyi kisiskolások életében a szeptember 15-én szervezett évnnyitó játszott jelentős szerepet. A középiskolák, kollégiumok és egyetemisták közösségébe rendszerint sajátos diák tradíciók által meghatározott, beavató jellegű rítusok keretében lehet belépni. A legtöbb székelyföldi középiskolában december folyamán szervezik meg a végzősök felnőtté avatását maturandusbál keretében. A rendi korszakban az erdélyi iskolások ünneprendjében jelentős napnak számított még Gergely és Balázs napja is, amikor különböző énekes felvonulásokat, adománygyűjtést és vidám táncmulatságot szerveztek. Újabban minden iskolában a farsangi víg hetek idején vidám maszkos bálakat és ünnepeket szerveznek. Az erdélyi szász iskolások számára tanáraik és szüleik tavasszal hangulatos erdei vagy mezei ünnepeket szerveztek egészen 1989-ig.¹⁴ Április elsején, vagyis a *bolondok napján* nagyon sok erdélyi iskolában teljesen felborul az élet megszokott rendje. A tanárok ilyenkor beülnek az iskolapadba, a hirtelen oktatókká vált diákok pedig moralizáló vagy éppen tudományos órákat tartanak nekik, a renkívüli *törvényszékek* bírái elítélik a tanárok korábbi, deviáns cselekedeteit. A szerepcseréken alapuló diáknapok hatékonyan csökkentik a diáktársadalomban felgyűlt feszültségeket, s rendszerint újabb biztonságállapotot hoznak létre. A diákév jeles eseményének számít a végzős hallgatók komoly hangulatú ünnepélyes ballagása, kicsengetése, meg az évváró ünnepség.

A természetben élő népcsoportok (vadászok, halászok, földművelők, állattenyésztők) szintén jól meghatározott empirikus naptárakkal rendelkeztek, melyek általában szervesen integrálták a policiklikus természet eseményeit. A földműves közösségek időhasználata és ünneprendje elsősorban a mezőgazdasági munkák (szántás, vetés és betakarítás) ritmusához, a vegetáció természetes éves ciklusához igazodott. Az állat-

---

¹² Dömötör 1983. 139–144.

¹³ Pócs 2002. 137.

¹⁴ Pozsony 1997a. 170–175.

tartó társadalmak ünnepi struktúrájukat rendszerint állataik természetes eseményeihez, fázisaihoz (pl. a szaporodáshoz, elléshez, behajtáshoz) igazították. Például Szent György napja (április 24.) az erdélyi pásztorok számára kiemelkedő időpontnak számított, mivel a gazdák állatait első ízben ekkor hajtották ki a legelőre. Szent Mihály napja (szeptember 29.) pedig a Székelyföldön az őszi állatbehajtás jeles napja volt.

A naptári év során a kézművesek, iskolások, különböző egyházi, felekezeti csoportok tehát eltérő ünneprendet alakítottak ki és működtettek. Mindegyik társadalmi réteg a keresztény ünnepi struktúrára épülő kalendáris évet legtöbbször sajátos jelentésű jeles napokkal és eseményekkel tagolta.

A naptári szokások rendszerint társas jellegűek és csoportorientáltak, kifejezik egy adott emberi csoport értékeit, céljait, aspirációit, normarendszerét és együttélési szabályait. Egy-egy közösség általában gazdasági, társadalmi, művelődési, egyházi és természeti életének legfontosabb fordulópontjain rendezi meg azokat, aktualizálja az előre anticipálható, ismétlődő kalendáris szokásokat.

A keresztény kalendárium ünnepei

A vallásos közösségek legnagyobb időegysége az egyházi év, melynek keretében a keresztények Krisztus élettörténetének legfontosabb eseményeire (születésére, keresztalálára, feltámadására, mennybemenetelére és a Szentlélek elküldésére) emlékeznek. A karácsony, húsvét és a pünkösd napjainkban is a keresztény kalendárium legjelentősebb ünnepekőre Erdélyben meg Moldvában.

Karácsony

A karácsony napjainkban az esztendő legbensőségesebb ünnepekőre. A keresztény világ ekkor ünnepli Jézusnak, megváltójának születésnapját. Minden ünnep, de különösen a karácsony, olyan időszak, amit alapvetően a lélek belső csendje és a meditáció jellemez. Ilyenkor felfüggesztjük a hétköznapi megszokott szabályait, egy rövid időre megállunk, megnyugszunk, szemlélődünk, örvendünk a földi élet kemény munkával megszerzett gyümölcsöknek, megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek, kiengesztelődünk, megszentelődünk éppen úgy, mint ahogy azt az Úr tette a hetedik napon, a bibliai teremtéstörténetben.¹⁵

A karácsony olyan ünnepi időszak, amikor rendszerint nyitottabbá válunk embertársaink iránt, jövőbe tekintünk, új szellemi programot fogalmazunk meg, s ezáltal földi életünk új értelmet meg távlatot nyer. Ahol az emberek elzárkóznak egymástól, ahol félnek, elfáradtak vagy elfásultak, ahol szemükben már nem csillog a megbocsátás és a szeretet fénye, ott általában megdermed az ünneplés. Az ünnep lehetőséget teremt arra is, hogy a földi ember kilépjen a hétköznapi, profán létéből és a szakrális világgal találkozzon. Az istenséggel való kapcsolat és kommunikáció kiemeli az egyént

---

¹⁵ Mohay 1996. 909.

a mindennapok gondjai közül, átvezeti az örökkévalóságba, ezáltal harmóniába kerül önmagával és környezetével.¹⁶

A karácsony-ünnep szerkezete és jelentése az elmúlt kétezer évben folyamatosan módosult és változott. A keresztény közösségek az első három században nem is ünnepték meg különösebben Jézus születésnapját. Első ízben csak a 325-ben megszervezett niceai zsinat állapította meg egyértelműen, hogy Jézus egy személyben Isten és ember is. Mivel az arianizmus képviselői akkor elutasították Krisztus istenségét, a kereszténységben belül kialakult eretnek mozgalom tanainak ellensúlyozására nagy szükség volt az istenség földi megtestesülésének kiemelésére és kihangsúlyozására. Jézus születésnapjának (december 25.) kiválasztásában az is nagy szerepet játszott, hogy a keresztény egyháznak ellensúlyoznia és semlegesítenie kellett az ugyanakkor ünnevelt *legyőzhetetlen Nap* (Sol invictus) népszerűségét és hatását is. Az ókorban számos népcsoport (pl. Szíriában és Alsó-Egyiptomban) éppen a téli napforduló idején ünnepelte a Nap születését, melynek kultusza fokozatosan terjedt el az ókori Rómában. Mivel a kereszténység kezdeti századaiban az egyház vezetői a pogány ünnep szerkezetét új tartalommal akarták feltölteni, fokozatosan éppen ekkor kezdték magasztalni az emberré vált Istent is, akit szintén a *világ világhosságának* neveztek. Később azonban fokozatosan elhalványult, háttérbe szorult az esemény korábbi dogmatikai háttere, s egyre hangsúlyosabbá vált a Jézus születésére való megemlékezés.¹⁷

Mivel a karácsonyi ünnepkör számtalan pogány kori és korai keresztény elemet integrált, a Jézus világra érkezéséről szóló erdélyi és gyimesi karácsonyi kántáló énekeink szövegeiben még napjainkban is ott találjuk a kőből születés motívumát, valamint a téli napfordulóhoz fűződő hajdani fény- és napkultusz számos elemét.¹⁸

Az ünnep megnevezése nyelvünkben szláv eredetű, a téli napfordulóra utaló *kracuncz* 'átlépő' szó származéka. Napjainkban a karácsonyt négyhetes *advent* előzi meg, mely az *adventus Domini* 'Úr eljövetele' latin kifejezésből származik. Ezt a bevezető időszakot régebben minden keresztény közösségben rendszerint várakozás és reménység jellemezte, mivel az erdélyi, gyimesi és a moldvai magyarok is általában böjttel, sőtétben kezdődő hajnali misékkal készültek ilyenkor a keresztény megváltó megszületésére.¹⁹

Napjainkban a *szentcsaládjárás* szokása ennek a várakozással, felfokozott áhítattal telített időszaknak a jellegzetes eleme, mely azonban csak a XX. század első felétől kezdődően honosodott meg Erdélyben. Általában páratlan számú család rendre helyet ad a szent családot ábrázoló képnek, amit minden nap ünnepélyes menetben szállítanak újabb és újabb házhoz, ahol a képet elhelyezik egy gondosan feldíszített házi oltáron vagy asztalon. A szokásban részt vevő familiák minden este összegyűlnek körülötte, majd ott közösen imádkoznak és énekelnek, s végül a háziakat a szent család oltalmába ajánlják. Az esemény szerkezetében felhangzó imák és a szentcsalád szálláske-

¹⁶ Mohay 1996. 904.

¹⁷ Tánzos 2000. 119.

¹⁸ Dömötör 1983. 139–144.; Pozsony 2000a. 63–68.

¹⁹ Tánzos 2000. 119.

resését megörökítő énekek, legendaballadák szövegeit általában kántorok szerezték, melyek rendszerint búcsúk alkalmával vásárolt ponyvanyomtatványok segítségével terjedtek el Kelet-Erdélyben is.²⁰

A karácsonyt megelőző héten minden erdélyi és moldvai család kitakarítja házát, udvarát, istállóját. Szerte Európában a házak és a templomok mennyezetére, gerendáira különböző életfákat, termőágakat, növényi szimbólumokat (pl. zöld fenyőágakat, borókát, fagyöngyöt) helyeztek. A magyar nyelvterület nyugati peremterületén fennmaradt az a gyakorlat, hogy az újabb keletű karácsonyfát is a mestergerendára erősítették. A téli napforduló idején állított archaikus, pogány kori életfa később bibliai, vallásos jelentéseket nyert. Írott források azt jelzik, hogy Luther Márton már állított díszes karácsonyfát saját családjának. A XIX. század első felében az archaikus életfa helyét fokozatosan a színes gömbökkel, girlandokkal, gyertyákkal, gyümölcsökkel feldíszített karácsonyfa foglalta el. A magyar nyelvterületre Nyugat-Európából, elsősorban német vidékekről érkezett, kezdetben arisztokrata és polgári családok otthonaiban jelent meg. Brunswick Teréz 1824-ben, a Podmaniczky család pedig 1826 táján állított karácsonyfát első ízben. Jáky Ferenc, aki korábban a gróf Hunyady család lelkésze volt, 1855-ben karácsonyfa ünnepélyt szervezett falusi iskolások, gyermekek számára. Az üvegdíszek csak a század végén, az 1880-as években jelentek meg, amikor magyarországi iskolákban és templomokban már szélesebb körben elterjedt a karácsonyfa állítása.²¹ Erdélyi meghonosodását messzemenően elősegítették az első világháború véres eseményei. Régióinkban azonban csak a második világháborút követő évtizedekben terjedt el általánosabban annak vásárolt szaloncukorral és díszekkel való feldíszítése.²²

Az adventi koszorú csak a XX. század végén, az 1980-as években, a karácsonyfa-hoz hasonlóan német területek felől érkezett, hatolt be a magyar családok életébe.²³ Előbb a magyar nyelvterület nyugati és centrális részen jelent meg templomokban, iskolákban, közintézményekben, vendéglátásban majd a családi otthonokban. Ez az újabb elem az ünnepkör keretében már nemcsak az ünnepi szoba asztalát, hanem a színes lampionokkal, lámpafüzérekkel kivilágított alpesi villák falát vagy bejáratát is díszítheti. Gyors meghonosodásában nagy szerepe volt a modernizációnak, a tömegkommunikációnak, a kereskedelemnek és a reklámoknak.²⁴

Az utóbbi évszázadokban pontosan tagolt volt a karácsonyi asztal szokásköre is. Vidékenként és koronként annak feldíszítését és étrendjét helyi hagyományok határozták meg. Például az erdélyi Mezőségen egészen napjainkig különböző gyapjúból szőtt, színes abroszokkal díszítik azt fel. Sok helyen azokat vetéskor vagy sütéskor használták fel, hogy bő termést idézzenek elő. Erdélyben és Moldvában is fennmaradt az a képzet, hogy az elhunyt hozzátartozók ilyenkor hazatérnek, éppen ezért az asztalra ne-

²⁰ Tátrai – Karácsony Molnár 1997. 182.; Táncczos 2000. 119.

²¹ Tátrai 2005. 230–231.

²² Tátrai 2005. 233.

²³ Pozsony 1998a. 231–232.

²⁴ Tátrai 2005. 221–230.

kik is terítéket helyeznek, tehát rituális eszközökkel megvendégelik őket. A közös családi vacsora után a karácsonyi asztról rendszerint mindenhol gondosan összegyűjtik a morzsákat, mivel azoknak fontos, mágikus és gyógyító erőt tulajdonítanak.²⁵

Az erdélyi magyar és szász családok a karácsonyi tűzben is különleges erőt véltek, melynek hatása kiterjedt a kezdődő új év egészére. A reformátusok úgy vélték, hogy a tűznek karácsony éjjelén a kályhában egészen reggelig nem szabad kialudnia. Ugyanakkor úgy tartották, hogy az ekkor gyújtott tűzön átvezetett állataik soha sem válnak ijedősökké. Az ünnepi asztalon, karácsonyfán és a templomban meggyújtott gyertya a betlehemi fényességhez hasonlóan beragyogta az egész világot, fontos védő, óvó funkciót töltött be.²⁶

Az erdélyi református közösségekben karácsony éjszakáján a kutakból és a csörgökből éjfélkor szótlanul vizet merítettek. Az ilyenkor nyert *aranyosvíz*nek különleges, gyógyító, egészségvarázsló, gonoszűző és szerencsét előidéző erőt tulajdonítottak. Úgy vélték, hogy ha abban megmosakodnak, vagy azt megisszák, megvéd különböző betegségektől, elősegíti a hajadonok szépségét, munkaerejét, gyors és szerencsés férjhezmenetelét.²⁷

A karácsonyi ünnepi események alkalmával számos biblikus témájú, dramatikus jellegű népi színjátékot is bemutattak. Az erdélyi görög katolikus közösségekben egészen napjainkig fennmaradtak a *paradicsomjátékok* román nyelvű szövegei, változatai, melyek voltaképpen Ádám bűnbeesését, majd angyal általi megvigasztalását és a keresztény megváltó eljövételét hirdették. A Partiumban (pl. Szaniszlón) élő változatokat napjainkban is rendszerint legények adják elő, míg Évát általában egy-egy kisebb, lányos arcú fiú alakítja. Érdekes tény, hogy a különböző viseltebb miseruhákban fellépő szereplők kenderből készített rokokó jellegű vendéghajakat, parókákat viselnek, a meglátogatott család tisztaszobájában, félkörben állva helyezkednek el, az ünnepi asztalra pedig olyan gömböt helyeznek, mely a világot, a világmindenséget szimbolizálja.²⁸

A templomokban és a kolostorokban ilyenkor misztériumjátékok formájában jelenítették meg Jézus születésének történetét. Erdélyben különösen a ferences szerzetesek játszottak nagy szerepet a karácsonykor előadott színjátékok elterjesztésében. Népszerűségüket és fennmaradásukat azonban annak is köszönhették, hogy a bibliai események közül emberileg is a leghitelesebbet, a gyermek Jézus születéstörténetét jelenítik meg. „Mivel Európa népeinek főfoglalkozása sokáig a jószágtartás volt, a karácsonyi misztérium eseményeiből főleg a pásztorok imádása ragadta meg a népi képzeletet. A betlehemi játékokba azonban bekerültek a téli napfordulót ünnepének pogány eredetű kultikus táncai, maszkos alakoskodásai is. A pásztorok láncos botja

---

²⁵ Pócs 1965; Tánzos 2000. 120.

²⁶ Tánzos 2000. 120.

²⁷ Tánzos 2000. 120.

²⁸ Nagy I. 2001. 79–87.; Tánzos 2000. 121.

amellett, hogy az ének és a tánc ritmusát megadó eszköz volt, hajdan a gonoszűzést is szolgálta.²⁹

A kutatók a magyar betlehemes játékoknak rendszerint négy (alföldi, dunántúli, felvidéki és erdélyi) jelentősebb regionális csoportját különítik el. Szerkezetében a *bekézés* után következő *szálláskeresés* és a *pásztorjáték* (pásztorok költögetése, ajándékvitele, öreggel folytatott párbeszéde, körtánca és adománykérése) alkotja az erdélyi változatok specifikus részét. Jellegzetes szereplői: angyal, pásztorok, Szűz Mária, Szent József, Heródes és a király szolgája. Míg a pásztorokat, a királyt és a szolgáját rendszerint felnőtt férfiak, addig az angyalt és Máriát általában kisebb fiúgyermek alakítják. Az erdélyi betlehemes játékokat egészen 1948-ig, a nyilvános térben játszódó vallásos események betiltásáig, csak férfiak, legények és kisebb fiúk adhatták elő. Ez a gyakorlat egészen napjainkig fennmaradt a hagyományörzőbb székelyföldi (pl. csíki és háromszéki) falvakban, valamint Gyimesben, Felsőlokon és Hidegségen, ahol az alakoskodók hagyományos, bőrből és rongyból készített álarcokat viselnek. A felső-háromszéki, szíkatolikus Kézdiszentléleken Máriát még a rendszerváltozást követő években is csak férfiak, míg az angyalokat legények vagy fiúk alakíthatták. Az utóbbi évtizedekben a polgárosultabb erdélyi és gyimesi helységeken már csak lányok vállalják az angyal és Szűz Mária alakítását.³⁰

A középkor idején a betlehemi történetet az oltáron bábok segítségével is előadhatták. Amikor az egyház a felvilágosodás idején kitiltotta a templomokból a játékokat, a bábos változatok is fokozatosan elnépiesedtek, majd világi, családi környezetben népszokásként napjainkig fennmaradtak a Balaton és Szatmár környékén. A XVIII. századtól kezdődően a templomokban csak azok a kegyesebb változatok élhettek tovább, melyekből teljesen kimaradtak a vaskosabb, profánabb elemek. Érdekes tény, hogy az egyház az 1989-es romániai rendszerváltozás után a legtöbb erdélyi településben kiiktatta a populáris elemeket a játékok szerkezetéből.³¹

A betlehemi születéstörténetről szóló színjátékok a felvilágosodás hatására már a XVIII. század idején a legtöbb európai országban kikerültek a templomok szentélyéből. A barokk misztériumjátékok a profán térben csakhamar felaprózódtak, a rokokó hatására pedig miniatürizálódtak, majd fokozatosan elnépiesedtek. Ekkor épülhettek be szerkezetükbe olyan maszkos elemek, melyek korábban a téli napfordulóhoz fűződő világi szokásokban élhettek. Például a legidősebb pásztor az archaikusabb székelyföldi és gyimesi betlehemes játékokban előbb összeesik, tehát *meghal*, majd társai tréfas formában új életre keltik.

A protestáns kollégiumokban tanuló diákok jelentős szerepet játszottak a magyar betlehemes játékok kialakulásában.³² Például a székelyföldi és gyimesi változatok jellegzetes, lépegető szövegmondásában, adománykérő formuláiban még napjainkban is felfedezhetjük a XVIII. századi protestáns kollégiumi diákköltészet számtalan specifi-

²⁹ Tánczos 2000. 121.

³⁰ Tánczos 2000. 121.

³¹ Tánczos 2000. 121.

³² Faragó 1947.

kus elemét. Tanulmányok sora azt jelzi, hogy a jellegzetes karácsonyi színjátékok, énekek és verses mondókák elsősorban a diákok kéziratos füzetei révén terjedhettek el szélesebb körben a magyar nyelvterületen.³³ A XVIII. század végén és a XIX. század első felében kibontakozó betyárromantika elemei (pl. betyáralakoskodás, betyárdalok) szintén beépültek a partiumi, szilágysági és a mezőségi magyar betlehemesek szerkezetébe.³⁴

Az erdélyi falvak népe egészen a polgárosodás kibontakozásáig közösen ünnepelte Jézus születésnapját. Bod Péter 1786-ban ezt jegyezte le az ünneppel kapcsolatban: „Nevezetes vólt az, hogy Karátson előtt harmad nappal ajtónként járkáltak s valami verseket éneklettek a Krisztus születéséről, jó és szerentsés inneplést kívántanak, s eképpen magoknak pénzt, gyümölcsöt s hólni enni valókat gyűjtöttek, akarván követni a Krisztus születéséről hírt tévő Bethlehemi Pásztorokat. Innen maradott a mi Nemzetünknel is az a szokás, hogy Karátson éjtszakáján a gyermekek, szolgálk, s akár kik énekelnek, dúdolnak, zerópatélnak ajtóról ajtóra, hogy magoknak valami pénzt és enni-valót gyűjtsenek, mellyet azután el-vesztegessenek.”³⁵

Gyermekek, fiatalok és idősebbek csoportjai szenteste énekelni, *kántálni* jártak az erdélyi, gyimesi és a moldvai falvakban, s a meglátogatott családok háza előtt rendszerint Jézus születéstörténetéről szóló dalokat énekeltek a betlehemi eseményt hírül adó angyalokhoz hasonlóan. A *kánták* szövegei rendszerint Jézus születésének történetét, a betlehemi csoda örömét fejezték ki. Hajdanán hittek abban, hogy egy ilyen *szent* időben elmondott jókívánásaik teljesülnek, tehát az ünnepi időszak alkalmas szimbolikus javak (pl. egészség, termékenység) újraelosztására is. A karácsonyi dalokat követő köszöntőversek formulái azt tanúsítják, hogy az erdélyi és a moldvai magyarok mélyen hittek az ilyenkor kimondott szó erejében. A karácsonyhoz fűződő ajándékoknak hajdanán szimbolikus jelentései éltek. Például az ilyenkor adományozott alma, dió és mogyoró rituális eszközökkel egyértelműen az élet teljességét jelképezte, ugyanakkor egészséget és szerencsét biztosított.³⁶

A karácsony szerkezete és funkciója a polgárosodás hatására jelentősen átalakult a XIX. század első évtizedeiben. A városi polgárok és az arisztokrata családok szalonjaiban ekkor jelent meg a gyertyákkal, édességekkel és színes díszekkel ékesített fenyőfa. A szolgálók ilyenkor rendszerint a díszes ajándékfa mellett adták elő a betlehemesek idillikusabb változatát, mely nem sértette a biedermeier gyermekszobák értékrendjét. A *karácsonyfa* a magyar nyelvterületre elsősorban német és osztrák földről érkezett, majd az arisztokrácia, a városi nagypolgárság és a falusi értelmiségiek révén a XIX. század végére már szélesebb körben elterjedt. A századforduló éveiben a legtöbb erdélyi falusi iskolában és templomban már állítottak karácsonyfát. Ezt a folyamatot felgyorsította az első világháború, mivel a nagy embervesztéssel járó hadi események után már a falusi családok hajlékaiban is megjelentek a gyertyákkal, üveg-

---

³³ Faragó 1947.

³⁴ Nagy 2001. 13.

³⁵ Bartók – Kodály 1953. 349.

³⁶ Tánzos 2000. 121.

gömbökkel és gyümölcsökkel feldíszített karácsonyi fenyőfák. Az erdélyi román közösségekben a karácsonyfa meghonosodását sokáig éppen az gátolta és késleltette, hogy a fenyőfa az ortodoxok hiedelmeiben, lakodalmos és halottas szokásaiban korábban nagyon sajátos helyet foglalt el.³⁷

A karácsony egészen a második világháború végéig a polgári családesezményt és értékrendet fejezte ki, majd a XX. század második felében fokozatosan szűkebb körű családi ünneppé változott, s számos elemével elsősorban a rokonságon belüli harmóniát, szeretetet reprezentálja és jelképezi.³⁸

A karácsony funkciója gyökeresebben módosult és megváltozott a szocializmus évtizedeiben, mivel a totalitárius hatalom 1944–1989 között a keresztény világléptől gyökeresen eltérő új ideológiát, materialista világszemléletet próbált forgalmazni és meghonosítani. Ennek jegyében előbb minden nyilvános vallásos eseményt betiltott, majd redukálni, módosítani és átminősíteni próbálta a korábbi, polgári jellegű karácsony számos specifikus elemét. A betlehemes játékok a legtöbb erdélyi faluban az utcákról és a családi környezetből újra „beszorultak” a templomokba, miközben az iskolákban és a művelődési otthonokban a kommunista párt aktivistái a karácsonyfát *télfával*, az angyalkákat pedig *télapóval* próbálták behelyettesíteni.³⁹

Az életvilágok megkettőződése különösen az 1970-es és '80-as években teljesedett ki az erdélyi magyar településekben, amikor végleg eltávolodott a családi (privát) és a hatalom által forgalmazott (nyilvános) szféra ünnepi gyakorlata. A nacionalista, totalitárius ideológiai apparátus a télifa ünnepséggel egybekötött ajándékozás időpontját az oktatási intézményekben már nem karácsonyhoz, hanem újesztendőhöz kötötte, s a szimbolikus ajándékozás révén saját isteni imázsát, kivételes hatalmát reprezentálta és demonstrálta. A romániai szocializmus utolsó évtizedeiben a mindennapi élet és a hatalmi propaganda által megkonstruált és forgalmazott világ végképp szétesett, s a fennálló rend hallgatólagos elfogadásáért cserében rendszerint békében hagyták a privát szférába visszahúzódott családokat. Tehát az is megfigyelhető volt, hogy a hatalom már nem avatkozott be a magánszféra bensőséges ünnepi világába, egyfajta biztonsági szelephez hasonlóan megengedte, hogy a családi környezetben az emberek más világgép és értékrend alapján ünnepeljenek. A diktatúra fokozódása és kiteljesedése idején az egyének egyre inkább visszavonultak a privát szférába, ahol a keresztény értékrendre épülő családi, karácsonyi ünnep voltaképp a személyi és a nemzetiségi integritás védelmét valósította meg. A karácsonyi ünnepi időszak olyan energiákkal töltött fel minden egyént, melyek végül is elviselhetővé tették a külső világ embertelenségét.⁴⁰

A szocializmus évtizedeiben újra felerősödtek a karácsony kisközösségi jelentései, hiszen a keresztény ünnep minden szimbólumával a család, a rokonság, a felekezeti meg a nemzetiségi csoport összetartozását és megtartó erejét hirdette. A jelentősebb

³⁷ Hedeşan 2005. 97–105.

³⁸ Pozsony 1998a. 231–232.

³⁹ Hedeşan 2005. 104–105.

⁴⁰ Bodó 1994, 1998b, 200b.

egyházi ünnepek nagyobb, tömeges eseményei Kelet-Európában fokozatosan az ellenállás burkolt formáivá váltak. Ezért nem tartjuk véletlennek, hogy az egyházi jellegű ellenállás Romániában végül is épp 1989 karácsonyának előestéjén alakult át véres társadalmi, politikai lázadássá. Advent idején a belső félelmüket legyőző emberek tömegei ellepték azokat a nyilvános tereket, ahol korábban csak a gyűlölt hatalom ünneplette önmagát. A tévé képernyőjével mediatisztázott lázadási rítusok az 1989-es kelet-európai rendszerváltozás eseményei során az összetartozás élményében is részesítették a különböző határokkal szétválasztott nemzetrészeket.⁴¹

Az 1989-et követő évtizedben a karácsony fokozatosan újra veszített közösségi jellegéből, s újból a családi, privát szféra bensőséges ünnepévé vált. Az új romániai hatalom azonban, elsősorban a média segítségével, az ünnepek idején folyamatosan betolakodott a családi szférába. A politikai élet képviselői a karácsony előtt napok alatt magukra öltik a jóságos, keresztény adakozó maszkját, s az árvaházakban, öregek otthonában és kórházakban szervezett, tehát a média nyilvánosság előtt eltűzött ajándékozási rituálék segítségével jelentős erkölcsi és szimbolikus tőkét kovácsolnak.

Az elmúlt évtizedben a modernizáció és a fogyasztói társadalom értékrendje is gyorsan rátelepedett az erdélyi karácsonyra. A megváltozott és a felgyorsult életforma hatására térségünkben is megerősödött az individualizáció, melynek hatására még a rokonságon belül is csökkent az ünnep közösségformáló, összetartó ereje. A média (különösen a reklámok segítségével) rátelepedett az ilyenkor szokásos ajándékozási, s szüntelen vásárlásra serkenti az egyént. Hatására az egész adventi időszak folyamatos, lázas vásárlással degradálódik, tehát az ajándékozás már nem az őszinte érzelmek kifejezését és jelzését szolgálja, egyre inkább a jólét fitogtatására irányul, alapvetően presztízsszerző esemény.

A karácsonyi ünnepkör keretében, rendszerint az ünnep másodnapján került sor a *regölésre*, mely elsősorban a magyar folklórterület nyugati és keleti peremvidékén (Nyugat-Dunántúlon és Székelyföldön) maradt fenn a XX. század közepéig.⁴² A szokás keretében legények látogatták meg rendben a lányos házakat, ahol termékenységarózó köszöntőénekeket adtak elő. A dunántúli szokásváltozatokban résztvevők rendszerint speciális viseletben, zajkeltő eszközökkel (pl. láncokkal, dudákkal, kereplőkkel) vonultak a hajadonok házaiba, ahol rituális énekeikkel azokat összerégtették, összeénekeltek őket egy-egy legénnyel.⁴³ Az udvarhelyszéki falvakban (pl. Kénoson, Lókodon, Remetén és Atyhán) rendszerint az ifjú házasságokat köszöntötték fel ilyenkor, tehát rituális síkon, regösénekek és köszöntők segítségével erősítették meg a korábban, templomban megkötött kapcsolatukat.⁴⁴

---

⁴¹ Bodó 2000c.

⁴² Barna 1992.

⁴³ Tátrai 1990. 250–257.

⁴⁴ Faragó 1961, 2000.; Pozsony 2000a. 115–122.; Sebestyén 1902a, 1902b.; Tátrai – Karácsony Molnár 1997. 243–246.

Az erdélyi magyar falvakban karácsony negyedik napján került sor az *aprószentekelésre*. A szokás voltaképpen azon az archaikus képzeten alapszik, hogy az élő ágakban olyan különleges életerő rejlik, amit érintéssel át lehet vinni egy másik személyre is. A balkáni népeknél egészen napjainkig fennmaradt az a szokás, hogy újév első napján a kisfiúk mesterségesen kivirágoztatott gyümölcsfa ágakkal érintgetik meg a lányokat, akiknek ezáltal egészséget és szépséget varázsoltak.⁴⁵ A keresztény egyház ezt a mágikus cselekvést később beépítette liturgiájába és befogadta szentelményeinek sorába. A felvilágosodás idején azonban ez az elem onnan kikerült, elnépiesedett, népszokássá vált. Az erdélyi magyar falvakban fiúk, legények december 28-án járták sorra a lányos házakat, ahol élő ágról vágott vesszőikkel megérintgették a hajadonokat. Hiedelmeik szerint egészséget, szépséget és termékenységet idéztek elő azoknak. A lányok ilyenkor színes szalagokat és virágokat kötöttek a legények vesszőire. A szokás termékenységgel, szexualitással kapcsolatos jelentése egészen napjainkig fennmaradt a székelyföldi falvakban. A keresztény közösségekben a szokás gyakorlását elsősorban a bibliai csecsemőgyilkossággal indokolták. Képzeteik szerint aprószentek napján azért kell a lányoknak vezekelniük, mivel Jézus születése után a római katonák a fiúgyermekeket leöldösték.⁴⁶

A naptári év jelentősebb átmeneteiben, az évkezdéskor élő szokások struktúrájában rendszerint olyan elemekkel találkozunk, melyek megszüntetik a korábbi rendet, káoszt teremtsenek, hogy majd utána, a teremtéshez hasonlóan, szinte a semmiből új minőséget hozzanak létre, kínáljanak fel. A régi világrendet általában szimbolikus eszközökkel érvénytelenítik, helyette pedig egy évre újat alkotnak, ugyanakkor a meglévő társadalmi viszonyokat újrafogalmazzák és kodifikálják. Ezek az átmeneti periódusok alkalmasak általában a jövő kifürkészésére, jóslásra is. A megszokott szerepek ilyenkor felcserélhetők, s a szimbolikus meg a materiális javakat (pl. áldás, bőség, szerencse, egészség, termékenység, megfelelő időjárás, közösség védelme stb.) pedig újra fel lehet osztani.

A polgári *újév* kezdetét az ókori Rómában féktelen mulatságokkal ünnepelték. Az intézményesülő keresztény egyház a korábbi korszak pogány elemeinek ellensúlyozására január elsejére időzítette Krisztus körülmetélésének (circumcisio) ünnepét. A naptári év egyik legjelentősebb fordulóján rendszerint közös lakomákat szerveztek. Mivel ezt az átmeneti időpontot különleges időszaknak vélték, az ilyenkor ható veszélyes erők, lények hatalmát szilveszter éjszakáján rendszerint zajkeltéssel, lármával, tűzgyújtással, tüzes kerék gurításával, hegybe kiáltással, vidám zenével és tánccal semlegesítették.⁴⁷

Bod Péter az év fordulóján élő szokásokkal és hiedelmeivel kapcsolatos megfigyeléseit meg értelmezéseit 1786-ban a következő módon összegezte: „Az esztendő legelső napja ez: mellyet a Római Pogányok nagy örömben, sokféle vígságokkal, áldoz-

⁴⁵ Mesnil – Popova 1997. 272–297.

⁴⁶ Pozsony 2000a. 84–107.

⁴⁷ Tátrai – Karácsony Molnár 1997. 277.

tokkal, egymásnak köszöntésekkel, ajándékokkal, vendégeskedésekkel, tántzokkal, oktalan állatoknak bőrökben való öltözésekkel, férfiaknak aszszonyok, aszszonyoknak férfiak köntösökbe való járásban, s még sok fertelmes vétkekben-is töltöttek-el. A Poganyok Keresztényekké lévén, ez a meg-rögzött rossz szokás a Keresztyének közzé-is bé-jött, hogy azt töltötték nagy vígasságban, tántzban, vendégségben, egyik a másiknak köszöntésekben, ajándékoknak küldözésekben, a mellyek mind édesekből, mézes tészta nemüből, figékből, masola-szőlőkből állottak. Útzákon nyargalódzottnak, a gazdagoknak ajtajokon énekeltek, musikáltak.⁴⁸

Az erdélyi településekben egészen a közelmúltig a szilveszter éjszakáján megszervezett szokások közösségi jellegűek voltak. A legtöbb magyar faluban egészen az 1962-es kollektivizálásig nemcsak a fiatalok, hanem a házasok is együtt mulattak, táncoltak és énekeltek. Ilyenkor elsősorban a disznóból készített ételeknek tulajdonítottak különleges erőt. Meggyőződéssel hittek abban, hogy a szilveszterkor elfogyasztott disznó szerencsét és egészséget okozhat. Az ó- és az újév közti átmenetet alkalmasnak találták a jövő kifürkészésére és befolyásolására is. A lányok közvetlenül éjfél után különböző szerelmi és férjjósló eljárásokat, varázslásokat végeztek. A földművesek ilyenkor elsősorban az időjárás alakulását szándékoztak előre megtudni, és befolyásolni különböző mágikus cselekvések segítségével.⁴⁹

A protestáns erdélyi településekben az egész faluközösség szilveszter estéjén, közvetlenül éjfél előtt összegyűlt a templom előtt, ahol a harangok segítségével *összehúzták* az ó- és az újesztendőt. A legények éjfélkor hangosan kurjongattak, lövöldöztek, túlköltek, újabban pedig színes tűzijátékot szerveznek. Utána a lelkészek vezetésével rendszerint rövid áhítat, istentisztelet következett a templomtérén, majd zsolnárokkal, a magyar és székely himnusszal köszöntik az újévet.⁵⁰

A Királyföld szomszédságában vagy a szászöldi magyar szigeteken ilyenkor olyan szokások (pl. a templomtorony kivilágítása, toronyzene, tűzgyújtás, tüzes kerék gurítása, ironikus óévbúcsúztató) is éltek, melyek hajdanán elsősorban a szász szokásrendszer jellegzetes, széles területen és egységesen elterjedt elemei voltak. Míg az archaikusabb erdélyi közösségekben (pl. Mezősége, Kis-Küküllő völgyében) a fiatalok a települések melletti hegyoldalakon gyújtottak lobogó máglyákat, gurítottak tüzes kezeket, és tették közhírré a deviáns cselekedeteket, addig a polgáriasultabb Homoródi menti magyar falvakban a legények szilveszter éjszakáján már a kivilágított templomtoronyok ablakából kiabálták szét az elmúlt esztendő során helyben megtörtént szexuális és morális vétségeket.⁵¹

Az erdélyi közösségekben egészen a XX. század második feléig kivételes erőt tulajdonítottak az újévkor merített víznek. Sok helyen úgy vélték, hogy a szótlanul és első alkalommal merített víz különlegesebb hatással rendelkezik. A kalotaszegi falvak-

⁴⁸ Bartók–Kodály 1953. 3.

⁴⁹ Tátrai – Karácsony Molnár 1997. 253.

⁵⁰ Makkai – Nagy 1993. 287.

⁵¹ Pozsony 1998a. 198–207.

ban (pl. Nyárszón) szilveszter éjszakáján fél tizenkettőtől egészen fél egyig harangoztak a református templomok tornyában. A legények ilyenkor egy-egy ölnyi szalmát és korsót vettek a kezükbe, majd elindultak a falu csorgójához, ahol hatalmas tüzet raktak. Az újév kezdetén merített *aranyosvíznek* tehát különleges életerőt tulajdonítottak. Úgy vélték, hogy aki elsőnek nyer vizet, és abban megmosakszik, az az újévben szerencsés és egészséges lesz.⁵² A székelyföldi településekben újév reggelén jégdarabkákat és almát is helyeztek az *aranyosvízbe*, melyben utána megmosakodtak. A gazdák számos erdélyi településen az esztendő első reggelén a nagyállataiknak merített vízbe almát és fémpénzt is dobtak.

Az archaikus közösségekben hittek abban, hogy az ilyenkor kimondott szónak, kívánságnak kivételes ereje van. Éppen ezért ezt az átmeneti periódust alkalmasnak találták különböző szómágián alapuló tevékenységek (pl. köszöntés, kántálás) gyakorlására. Szerinte Erdélyben ilyenkor elsősorban a férfi látogató jókívánságaiban hittek. Rossz jelnek tekintették, ha az év első napján elsőként asszony nyitott be házukba.⁵³

A moldvai csángóknál szinte napjainkig fennmaradt a magyar nyelvű *hejgetés*, valamint a román hatásokat tükröző *urálás*. Mindkettő szómágián alapuló, összetett, dramatikus jellegű szokás, mágikus gyakorlat volt. A legények ostoraikkal, bikáikkal, zöld ágakkal, virágokkal feldíszített ekével, nagy zajkeltés közepette rendre végig látogatták a családokat, akiknek jó egészséget, bő termést és szerencsét kívántak. A famíliát olyan szöveggel köszöntötték, mely voltaképpen a búza élettörténetét mesélte el a magvak elvetésétől kezdődően, az aratáson és cséplésen át egészen a gabona megőrléséig, majd végül az ünnepi kalács vagy kenyér elkészítéséig. A moldvai szokáshoz rendszerint rituális vetés is társult. Székelyföldi falvakban újév első napján a kisebb fiúgyermekek zabbal vagy árpával szórták be a meglátogatott házak szobáit. Miközben mozdulataikkal a vetést utánozták, köszöntőverseikkel szintén bőséget, termékenységet és egészséget varázsoltak a meglátogatott család tagjainak.⁵⁴

Marosszéken, Szászrégen környékén, a Kis-Küküllő és az Aranyos völgyi magyar falvakban *aranycsikónak* nevezett, jellegzetes állatalakoskodó szokás él újévkor. A Torda szomszédságában fekvő unitárius közösségekben (pl. Alsószentmihályon, Kercsedén, Torockón) a gyermekeknek egészen a közelmúltig az *aranycsikó* hozta az ajándékot. A férfiak által alakított *aranycsikó* Magyarózdon újesztendő hajnalán, pirkadatkor indul el. A gyermekes házak előtt nyihog, csengőjét rázza, majd a kinyitott ajtó nyílásán át almát, diót, mogyorót dob be a ház földjére. A Kis-Küküllő menti magyar falvakban (pl. Ádámoson, Küküllődombón, Magyar királyfalván, Magyarpéterfalván) elsősorban a szomszédok öltöztek be *aranycsikónak*, s ajándékot vittek a közelebb lakó kisgyermeknek. Az alakoskodó kezében rendszerint egy olyan ronggyal

⁵² Vasas – Salamon 1986. 109–121.

⁵³ Tátrai – Karácsony Molnár 1997. 253–254.

⁵⁴ Adáscsáti 1987.; Pozsony 1992, 1994, 2000. 108–134.

becsavart fejszét tartott, mely az állat fejét jelképezte. Annak füleit általában tollseprűből alakították ki, nyakába csengőt akasztottak, hátára pedig pokrócot terítettek. Az alakoskodó általában csendben közelítette meg a házat, majd a bejáratnál hangosan dobogtatni és nyeríteni kezdett. Ott hirtelen megnyitotta a bejáratit ajtót, s a résen át gyümölcsöket dobott be a szoba földjére, utána pedig gyorsan eltűnt az udvarról. A nagyobb gyermekek általában az alakoskodó után szaladtak, s vidáman visszavezették őt a házba, ahol a szülők étellel és itallal kínálták meg. Az utóbbi évtizedekben már asszonyok (pl. Gógánváralján rendszerint a keresztmamák) is beöltözhetnek *aranycsikónak*. A Szászrégen környéki magyar közösségekben (pl. Alsóbölkényben és Dextrászéplakon) rendszerint szilveszter este, besötétedés után járt az *aranycsikó*. A legénysereg Magyarón a meglátogatott lányos házaknál ilyenkor *almát öntött*, vagyis almát ajándékozott a hajadonoknak, s míg a csoport szószólója rigmussal köszöntötte a családot, addig a zenészek kint a szabadban csendben muzsikáltak, majd a legények megtáncoltatták a ház lányát, aki itallal és süteménnyel kínálta meg őket. A Beszterce melletti Zselyken szintén néma, maszkos alakoskodók ajándékozták meg a kisgyermekket karácsony szentestéjén. Míg az aranycsikó eléggé ritkán fordul elő az erdélyi magyarság szokásaiban, addig a szász közösségekben egészen 1989-ig általánosan elterjedt gyakorlat volt.⁵⁵

A keresztény kalendárium szerkezetében a karácsonyi ünnepkört advent első vasárnapja nyitotta és *vízkereszt* (Epiphania Dominii 'az Úr megjelenése') zárta. A nyugati keresztény egyház január 6-án elsősorban a bibliai napkeleti bölcsek eljövetelét, valamint Krisztusnak a pogány közösségek felé való megnyilatkozását ünnepelte. A keleti keresztény egyház ezen a napon Jézus Jordán vízében történő megkeresztelésére emlékezik, ami korábban megvolt a nyugati liturgiában is, s melynek gyakorlatában a középkor végén fokozatosan elterjedt a víz és a ház megszentelése is. A jeles nap magyar megnevezése (vízkereszt) egyértelműen utal Krisztus vízben megtörtént keresztelésére.⁵⁶

A *vízszentelést* egészen az 1980-as évekig Erdélyben az ünnep vigíliáján végezték a templomban, ahol nagyobb faedényekben, kádakban és dézsákban vizet tároltak, s a hívek azt kisebb-nagyobb edényekben onnan vitték haza. Otthon gondosan behintették azzal a ház földjét, a gazdasági épületeket és a nagyobb állataikat, hogy azokat semmi baj ne érje. Hagyományörzőbb csiki, gyimesi és moldvai falvakban még a kút vizébe is öntöttek belőle egy keveset, hogy az is szakrális erővel telítődjön. A vízkeresztkor szentelt víznek Erdélyben is különleges erőt tulajdonítottak. Már a XV. századi írott források jelzik, hogy a pap a mise végén meglocsolta a beteget, majd híveivel együtt a szenvedők gyógyulásáért könyörgött. A középkor századaiban a szentelt vizet felhasználták pusztító dögvész idején is.⁵⁷

---

⁵⁵ Pozsony 1998a. 207–210.

⁵⁶ Bálint 1973. 136–164.

⁵⁷ Tátrai – Karácsony Molnár 1997. 30–31.

A bukovinai Andrásfalván a templomi mise után felkerekedett, majd egy gazda udvarán, a kút mellett a plébános megszentelte a csebrekbe bőségesen kimerített vizet. Ebben a faluban a az ünnepi vízszentelésre minden évben más gazda udvarán került sor. A románok úgy vélték, hogy a vízkereszt napján a folyóból, forrásból, patakából vagy a kútból merített vizet egész évben szentelt vízhez hasonlóan lehet fogyasztani kivételes hatása miatt.⁵⁸

A román településekben, napjainkban is hatalmas tömegeket vonz a kutak, csorogók, patakok, folyók és a tenger vizének megszentelése. A Duna mellett és a Fekete-tenger partvidékén az ortodox pópák által vízbe dobott keresztet merészebb legények és férfiak úszva hozzák ki, ami rendszerint nagy megbecsülést szerez első megtalálójának, tehát az ünnepi szokás nyertesének.⁵⁹

A keleti és a nyugati keresztény egyház január 6-án ünnepi Krisztus megkeresztelését, a három napkeleti király eljövételét és látogatását, a kánai menyegző emlékünnepeit, valamint Lázár feltámasztását. Mivel az ünnep szerkezetébe különböző egyház- és művelődéstörténeti rétegek épültek be, az erdélyi magyarok, románok és németek gyakorlatában sokrétű szokások és képzetek alakultak ki. A magyar településekben a napkeleti bölcsek eljövételét elsősorban a *háromkirályjárás* eleveníti meg, mely voltaképpen a bibliai Gáspár, Menyhért és Boldizsár csodálatos cselekedeteit idézi fel. A három királyt alakító szereplő a szokás keretében rendszerint királyi viselkedésben, csillaggal kezében látogatta meg és köszöntötte a családokat. A szokás a polgárosodás hatására azonban fokozatosan visszaszorult az iskolás gyermekek gyakorlatába, majd végleg onnan is eltűnt.⁶⁰ A vízkeresztkor élő *háromkirályjárás* a magyar néphagyomány csak köszöntő formájában őrizte meg. A *királyköszöntés* csíkkászoni változatát Kodály Zoltán örökítette meg.⁶¹

A jezsuiták kolozsvári iskolájában, a XVIII. században vezetett évkönyvek szerint, vízkereszt napján három fiút ünnepélyesen megkoronáztak, majd díszesen felöltöztettek. A napkeleti királyokat megszemélyesítő ifjak egy Jézus születését és a pásztorok imádatát ábrázoló festmény előtt magyar vagy deák nyelven köszöntötték az újszülött Királyt, akinek tiszteletére a kép előtt rendszerint aranyat, mirhát és tömjént helyeztek el. A fiatalok játéka alatt a plébános elvégezte a meglátogatott ház szentelését is. A korabeli források szerint a szokást olyan nagy népszerűség övezte, hogy nemcsak római katolikusok, hanem még protestánsok is összegyűltek azt megtekinteni.⁶²

A vízkeresztkor kezdődő *házzsentelés* és adományok gyűjtögetése (koledálás) már a XV. században élt, minden évben a római katolikus családok és közösségek életében fontos liturgikus esemény volt. A plébános vízkeresztkor a kántor, egy-két egyháztanácsos és ministráns kíséretében rendre meglátogatja a római katolikus famíliákat, megáldja a család tagjait, és megszenteli a házat, melynek bejáratára szentelt krétával

⁵⁸ Bálint 1973. 154.

⁵⁹ Toşa – Munteanu 2003. 52–62.

⁶⁰ Tánzos 2000. 122.

⁶¹ Bálint 1973. 150.

⁶² Bálint 1973. 148.

felírja a háromkirályok nevének kezdőbetűit és az új évszámot. Egészen napjainkig fennmaradt az a képzet, hogy ez a felirat megvédi a családi házat különböző csapások (pl. tűzvész, villámcsapás és boszorkányok) ellen.

Ajnádon a család tagjai a ház megszentelése közben kezükben égő gyertyát tartottak, a legtöbb csíki faluban a családtagok rendszerint térdepelve fogadták a papot, s a kezében hozott keresztet megcsókolták. A pap kíséretéhez tartozó *vidimuszok* a ház népét a következőképpen köszöntik: *Láttuk az Úr csillagát napkeletről feljönni, és mi is elindulánk az Úr imádására.* Távozáskor rendszerint a következőképpen búcsúztak a háziaktól: *Aldás, békesség maradjon e háznál és a bennlakóinál!* A papnak ilyenkor a vízkereszt nagy gyertya mellett még tojást és húsvéti bárányt ajánlanak fel, míg a kántornak szintén tojást, a harangozónak meg a *vidimuszoknak* pedig pénzt adományoznak. Csikkászonban a háziasszonyok a házszentelőket azért kísérték minél hosszabb távon el, hogy kenderük annál hosszabbra nőjön. A bukovinai Andrásfalván a papnak rendszerint búzát, rozsot adtak, s a fészületre pedig finomabb kenderszálakat akasztottak. A románok hagyományaiban is megtalálható ez a gyakorlat, tehát a házszentelést végző pap keresztjére a háziasszonyok kendent erősítenek, majd abból pár szálát visszakérnek, amit beleszőnek a hálóba, hogy abban az évben azzal bőségesen fogjanak halat. Más hiedelmek szerint a plébánosnak ajándékozott szöszből az égből Mária is hálót sző, és annak segítségével halássza ki, menti ki a lelkeket a pokolból.⁶³

A moldvai Gajcsánában a csángók a pap számára olyan letakart széket készítettek elő, mely alá zab- és kukoricaszemeket helyeztek, majd azokat a házszentelés után elsősorban az apróbb jószágokkal etették meg. Az újonnan felépített házakat a faluban rendszerint ilyenkor szentelte fel a plébános, akit a gazda égő gyertyával kezében, kint az ajtó előtt fogadott. A pap imádságát az egész ház népe térdepelve hallgatta meg, majd azután a *deáknak* nevezett kántor gyertyával beleégette a mestergerendába a kereszt jelét és az építés évét.⁶⁴

Archaikus vidékeken (pl. Göcsejben) a papot a szobában ilyenkor nem székre, hanem az ágyra ültették, hogy a tyúkok jól tojjanak. A szokáshoz régebben koledálás is társult, rendszerint élelmiszereket (pl. sonkát, kolbászt, szalonnát, tojást, gabonát, babot) és pénzadományokat gyűjtögettek. Napjainkban, Erdélyben rendszerint ilyenkor szedik össze az egyházi adományokat és a különböző éves járandóságokat. A házszentelés a XIX. század végétől fokozatosan visszaszorult, napjainkban már csak a ferenccs kolostorok vonzáskörzetében, Székelyföld, Gyimes és Moldva színterében maradt fenn, ahol a plébánost régebben rendszerint égő gyertyákkal kísérték ki a házból egészen az utcáig, hogy kenderük minél magasabbra nőjön abban az évben.⁶⁵

---

⁶³ Bálint 1973. 160–161.

⁶⁴ Bálint 1973. 161.

⁶⁵ Tátrai – Karácsony Molnár 1997. 31–32.

Farsang – az ördög ünnepe

A legtöbb közösségben és kultúrában léteznek olyan jellegzetes időszakok, amikor a fennálló társadalmi rendet, határokat, morális értékeket és normákat ideiglenesen feloldják. Mivel a mezőgazdálkodásból élő európai közösségek életében a keresztény megváltó születését egy-két hónapos munkaszünet követte, a természet téli pihenésének idején a földművesek is vidáman szórakozhattak és ünnepelhetek. A nyugat-európai keresztény közösségek életében éppen ilyenkor kerülhetett sor az említett visszajárra fordult farsangi időszakra, amit az egyházi emberek a középkor századaiban következetesen az *ördög ünnepeként* emlegettek. Egy névtelen karthauzi szerzetes, az Érdykódex fordítója a XVI. század elején a farsang vasárnapjára írott igemagyarázatában a szertelen vigasságokat, világi táncokat és játékokat elsősorban az ördög szerzeményének, pogány eredetű, gonosz szokásnak tartotta.⁶⁶ A magyarokkal szomszédos román-ság nem ismeri ezt a nyugat-európai hagyományt. A román településekben elsősorban a téli napfordulóhoz, a karácsonyhoz meg az újévhez fűződnek az archaikus, maszkos játékformák és utcai vidám felvonulások.⁶⁷

A moldvai csángók magyarsághoz és a nyugat-európai kulturális övezethez való kötődését az a tény jelzi, hogy közösségeikben (pl. Szabófalván) egészen a XX. század közepéig megőrizték a farsangi, húshagyati maszkos hagyományokat, szabad téren megrendezett közösségi multságokat.⁶⁸ Történeti mondáik is árnyaltan jelzik, hogy a moldvai magyarság az ortodox románsághoz képest miért ünnepli két nappal tovább, egészen húshagyókeddig a farsangot.⁶⁹

A magyar közösségek farsangnak nevezik a vízkeresztől húshagyókeddig terjedő időszakot. Az ünnepkör elnevezése a bajor–osztrák *Fasching* szóból származik, melynek irodalmi formája a *Fastnacht* kezdetben csak a húsvéti nagyböjtöt megelőző éjszakát jelölte, de annak jelentése később fokozatosan kiterjedt az egész, vízkeresztől húshagyatig terjedő ünnepi periódusra is. Nagyon sok erdélyi településben az ünnep terjedelme napjainkban már csak a böjtöt megelőző hétvégére és napokra korlátozódik.⁷⁰ Bod Péter, Erdély XVIII. századi művelt és tudós református lelkipásztora a *Szent Heortokrates* című, Pozsonyban 1786-ban kinyomatott munkájában olyan német eredetű szokásnak tartotta a farsangolást, melynek gyökerei még az ókori lupercaliára és bacchanáliára vezethetők vissza.⁷¹

„Azt a nevezetet *Fársáng*, a Magyarok vették a Németektől, a kik *a cantu circulatorum*, a játékos tréfát, mótskot üzőknek tselekedetéből főmáltak; a kik sokféle játékokat s bolondságokat indítottak ezen a napon s ez időben vendégeskedvén, nyargalódván s magokat mulatván. Deáktúl hívják *Bachanália* a Bakhúsról: értetik pedig ez a nap egyenesebben, a melly a nagy Böjt első napját meg-előzi és utolsó *Hús-*

⁶⁶ Tonk 1996. 8.

⁶⁷ Şeuleanu 1996. 38–43.

⁶⁸ Wichmann 1907.

⁶⁹ Pozsony 2005. 104–105.

⁷⁰ Dömötör 1979. 80.

⁷¹ Tonk 1996. 8.

evő nap, melyet mondanak *Carniprivium* vagy *Privicarnium* néha az írásokban: mely-lyen még a Keresztyének között-is sok rendetlen, tréfás és vétkes dolgok mentenek véghez. Mert némellyek lárvákat vettenek, különböző Nemnek ruhájában öltöztenek, sok vásottságot, feslettséget vittenek véghez: némellyek sok-féle figurás köntösöket vévén magokra, mutatták magokat *Pokolból jött lelkeknek*, melyre nézve helyessen mondták sokan *Ördögök Innepének*.⁷²

A húshagyókeddre vonatkozó utalást Magyarországon első ízben az 1092-es szabolcsi zsinat határozatai tartalmazták. A Szent László király uralkodása alatt megszervezett gyűlés kemény hangon ítélte el azokat a Magyarországon élő vallonokat, „kik a magyarság törvényes szokását követni nem akarják, tudniillik, hogy ők, amikor a magyarok már elhagyták a húsnak ételét, még azután hétfőn és kedden is húst esznek, ha azt mondják, hogy a mi jobb szokásunk nekik nem kellemetes: menjenek, ahová akarnak.”⁷³

A *karnevál* kifejezés nyelvünkben a XVIII–XIX. század során, fokozatosan honosodott meg. Napjainkban elsősorban vidám, jelmezes, maszkos felvonulást és álarcosbáli ünnepséget jelöl. A neolatin népeknél (olaszoknál, franciáknál, spanyoloknál) ezzel a szóval nevezik meg az egész farsangi időszakot is. A szó töve a latin *caro*, ami húst jelent, melynek származékaiból a középkor idején fokozatosan kialakult a *carneval* meg a *carnisprivium* kifejezés is. Az utóbbi szó a hús elvételét és elhagyását jelenti. A nagybőjt napját megelőző húshagyó nap megjelölésére a középkori magyar írott forrásokban elsősorban a latinból kölcsönzött *carniprivium* fordult elő gyakrabban.⁷⁴

A nyelvészeti és a történeti adatok azt jelzik, hogy a magyar farsangi ünnepek kialakulásában több művelődéstörténeti réteg is fontos szerepet játszott. Szerkezetében számos archaikus, antik, pogány kori elem maradt fenn.⁷⁵ Másodsorban az olasz reneszánsz jelmezes utcai felvonulásai gazdagították. Például a *maskara* kifejezés, mely az olasz *maschera* szóból származik, már a XVI. századi írott forrásokban felbukkant.⁷⁶ Harmadsorban pedig a polgári korszakban, elsősorban osztrák és német hatásra honosodtak meg a zárt helyiségekben szervezett, meghökkentően újszerű maszkokat felvultató, vidám báli multságok.⁷⁷

Az erdélyi magyar farsangi szokásokban a különböző állatmaszkos játékok, valamint esküvőt, kivégzést és temetést utánzó változatok elsősorban a pogány, antik tradíciókkal mutatnak szoros hasonlóságot. Legtöbb elemük az idő manipulálására, a termékenység biztosítására és elérésére irányult. Az archaikusabb közösségekben előforduló, gyakran mágikus funkciókat betöltő maszk típusok rendszerint a helyi tradíciók által voltak pontosan kodifikálva és rögzítve, mivel a hagyományos társadalmak a

⁷² Bartók – Kodály 1953. 63.

⁷³ Tonk 1996. 8.; Ujváry 1991b. 24.

⁷⁴ Dömötör 1979. 79.

⁷⁵ Ujváry 1991a. 107–128.

⁷⁶ Dömötör 1979. 87.

⁷⁷ Tonk 1996. 18–26.

transzcendenssel kapcsolatos elemek innovációinak rendszerint kevesebb teret engedélyeztek.⁷⁸

Az Itáliában húshagyókor használt művészi maszkos felvonulások és ünnepek már a XV. századi írott források szerint meghonosodtak Magyarországon. Eleonóra, ferrarai hercegnő 1489-ben levelet küldött Pannóniába, melyben Hippolit nevű fiát, Esztergom akkori érsekét megbízta, hogy az általa elküldött álarcokat ajánlja fel Mátyás királynak. Az adomány színes, szakállas és anélküli, szerecseneket és aggokat, fiatal lányokat és fiúkat ábrázoló, sőt spanyol módon borotvált szakállú álarcokat is tartalmazott.⁷⁹

A történeti források azt jelzik, hogy a farsang idején szervezett maszkos mulatságok nemcsak az alsóbb néprétegek körében éltek, mivel azok jelentős szerepet játszottak az egész társadalom életében is. A reneszánsz korszakban a felsőbb réteg is cselekvően vett részt a népi kultúrában, tehát mind az elit, mind az alsóbb néprétegek akkor azonos populáris, farsangi kultúrával rendelkeztek.⁸⁰ Például II. Lajos magyar király udvarában, a különböző leírások szerint, farsang idején féktelen, vidám mulatságokat szerveztek. A mohácsi csatában elesett királyt Szerémi György így búcsúztatta: „Aztán márvány koporsóba helyezték, mert gyermekkorától kezdve rosszra szoktatták, s minden évben farsang utolján húshagyókor a rossz szellemek fejedelmévé tették, s feslettségbe húzták bele a nők.”⁸¹ A király halálát azzal is okolta, hogy az minden év farsangján bolondot játszott, ökörszarvval feldíszített Lucifert alakított, s akkor is Isten ellen vétett, amikor ökörlábat, gólyaorrt és kígyófarkat viselt, töménytelen bort fogyasztott és féktelenül táncolt. 1525 húshagyókeddjén, amikor a pápa követének a király lakomát adott, a mulatság szünetében olyan álarcos felvonulást szerveztetett, melyben még elefánt is szerepelt.⁸²

Ludovico da Bagno, mantuai olasz nemes azt írta le, hogy Egerben 1518. február 21-én olyan tréfás küzdelemre, parodisztikus párviadalra került sor, melynek keretében a lovagok testét vasabroncsok, vánkосok védték a szúrások ellen, s a játékosok lándzsa helyett csak egy rúdra kötött konyhakéssel vívtak.⁸³ A különböző harci játékok, lovas bemutatók nemcsak II. Lajos uralkodása idején, hanem még a mohácsi vész után is folytatódtak.

Még a reneszánsz korszakban honosodtak meg az utcákon felvonuló, mozgószcénákon előadott, allegorikus jelenetek és játékformák. Az olasz karneválokra jellemző utcai felvonulások, utcaszínház, a meghökkentően új maskarák a XV–XVI. század idején népszerűek voltak a magyar királyi és főúri udvarokban, valamint nagyobb városi központokban is. A XVII. század idején a városi polgárság, céhes mesterek, kollé-

⁷⁸ Ujváry 1983. 11–16.

⁷⁹ Dömötör 1979. 85.

⁸⁰ Burke 1991. 41.

⁸¹ Dömötör 1979. 85.

⁸² Dömötör 1979. 86.

⁸³ Dömötör 1979. 86.

giumok világában a reneszánsz hatású maszk- és játékkformák folyamatosan tovább gazdagodtak.

Amikor Bethlen Miklós, itáliai tanulmányútja alkalmával, 1665 januárjában Velencébe érkezett, rögtön levetette magyaros ruháját, mivel ott azt sokan sajátos farsangi öltözetnek vélték és igencsak megbámulták. „Látván, hogy sereggel gyűlt körülöttem a báméskodó nép a magyar köntös miatt, francia köntösbe öltözém és a farsangot ott töltém, mely bizony elég bolondság volt, bárcsak Páduát jártam volna meg. (...) Az ő farsangi sok ezer maskarájok, bolondságok; mely álorcák alatt mind országos, titkos jó és gonosz dolgok, mind privátus embereknek, úr, pap, barát és község szörnyű paráznaságai mennek végbe, noha ennek egyéb üdőben is szemérem nélkül való szabadsága van az avval kereskedni szabadított kurvákkal.”⁸⁴

Pár évvel később Radics András arról értesítette Teleki Mihályt, Erdély kancellárját egy 1668. február 23-án írott levelében, hogy Lobkovitz herceg Bécsben a farsangi ünnepek alatt magyar ruhában, zöld bársony dolmányban és szűrös mentében bolondozott, s a császárvárosban szervezett multságok alkalmával a résztvevők pajzán párkereső játékokkal mulattak a sötétben.⁸⁵

Az erdélyi nemesek a XVIII. század folyamán is utazásaik közben folyamatosan megfigyelhették a nyugat-európai (pl. németországi vagy svájci) farsangi hagyományokat. Halmágyi István 1753-ban például a göttingeni diákok farsangját bámulta meg, amikor a csintalan német tanulók ott szánra ültek, fejükön szarvat viseltek, mások pedig asszonyok öltözetét viselték, s vidáman hajtottak el az univerzitas prorektorának háza előtt.⁸⁶ Teleki József 1760-ban Bázelen nézte végig a különböző maszkos farsangi csoportok felvonulását.⁸⁷ A Nyugat-Európában utazó arisztokraták, diákok, mesterlegények, kereskedők az évszázadok során folyamatosan közvetítették erdélyi szülőföldjük felé az újonnan látott szokásokat, s később idehaza közülük többet is meghonosítottak.

Dömötör Tekla is hangsúlyozta, hogy a farsang a XV–XVIII. században szerte Európában az összes társadalmi réteg vidám ünnepe volt. A különböző történeti adatok arról vallanak, hogy a királyi és a nemesi udvarokban, a városok céhes világában, valamint a falusi közösségekben rendszerint vízkeresztől egészen húshagyókeddig felszabadultan farsangoltak. A barokk és az ellenreformáció idején megszervezett, igen népszerű, tömeges vallásos processziók szintén jelentős hatást gyakoroltak a farsang idején megszervezett falusi és városi felvonulások szerkezetére, díszletezésére, látványelemeire. A farsangi ünnepekörhöz kapcsolódó hagyományos alakoskodás és maskarás felvonulás pedig sok helyen a diákszínjátszás serkentője volt. Nagyon sok írott forrás arról tanúskodik, hogy már a XVI. században a diákok a kollégiumokban ilyenkor milyen vidám játékokat adtak elő. Például Brassó város számadáskönyvébe 1542-ben azt vezették be, hogy farsang idején a tanulók felszabadultan különböző komédia-

---

⁸⁴ Idézi Tonk 1996. 16.

⁸⁵ Tonk 1996. 16.

⁸⁶ Tonk 1996. 16.

⁸⁷ Tonk 1996. 17.

kat mutattak be.⁸⁸ A protestáns és a katolikus iskolákban a XVII–XVIII. század idején elsősorban a farsangi hetek alatt mutattak be színjátékokat. Nemcsak a ferences, hanem a jezsuita kollégiumokban is ilyenkor különböző vidám táncjátékokat és tréfás bohózatokat adtak elő.⁸⁹

A nagyenyedi református kollégiumban még a XIX. század idején is húshagyókedden és hamvazószerdán két-három napos vakáció következett. A távolabb lakó tanulók farsang végén otthonról rendszerint súlyosabb csomagot kaptak. „A sok jó otthoni holmi, a füstölt kolbász, oldalas, tészták, palacsinta, pánkó, otthoni, édesanya által sült jóízű kenyér s más ízletes csemegék mind kikerültek a publikára, és testvériesen osztottak a gazdagabbak a szegényekkel, ilyenkor elmaradhatatlan kelléke volt a mulatságnak a bor vagy legalábbis a jól megcukrozott, megrumozott tea, mit bármilyen használt diákfazékban megfőztek – a diák nem válogatós. Húshagyókedd mulatságának gyakran volt részegség a vége, de e napon nagyot mulatni valami olyan sajátos, régi hagyományon alapuló szokás volt, hogy a professzorok is elnézők voltak ilyenkor.”⁹⁰

Az osztrák adminisztráció XVIII. századi berendezkedése után, elsősorban az erdélyi szász, majd a magyar városok tisztai kaszinóiban, termeiben olyan ünnepi formák is meghonosodtak, melyeknek szerves és jellegzetes részét alkották a zárt térben megszervezett, meghökkenítő, újszerű álarcokat felvonultató, kötött tánc- és játékrendre épülő báli mulatságok.⁹¹ A konzervatív erdélyi nemesség 1778-ban nagy elégtétellel nyugtázta, hogy a Kolozsváron újonnan épített nagy bálház hirtelen összeomlott.⁹² A kolozsvári farsangi mulatságokat később a Redutnak nevezett tisztai kaszinóban rendezték meg. Előbb vállalkozó szellemű arisztokraták, majd később polgárok szerveztek farsangi bálakat a kincses városban.⁹³

Retegi György (1718–1786) a felvilágosodás korának kisnemesi krónikása emlékiratában megbotránkozását fejezte ki az arisztokraták Kolozsváron szervezett mulatságaival kapcsolatban: „bál nevű vendégséget (melyben éppen annyi istenes dolog megyen végbe, mint régen a Baal isten tiszteletben) celebráltanak. Ezek álarcában, parasztember köntösbe a férfiak, az asszonyok parasztasszony köntösbe öltöztvén, egyiktől a másikra járnak seregestől, ettek-ittak, táncoltak (egyéb gonoszságokat hogy nem cselekedtenek, ki gondolhatná, – de én azt elhallgatom), bujálkodtak még csak az ételekben is, mivel parasztember módra puliszkát, sóstejet, korpacibrét fakalánokkal ettek...”⁹⁴

Egy korabeli szemtanú azt jegyezte fel, hogy Nagyszében városában, 1792-ben egy farsangi hét alatt összesen négy alkalommal is szerveztek különböző maszkos bálakat.

⁸⁸ Tonk 1996. 14.

⁸⁹ Dömötör 1979. 94.

⁹⁰ Idézi Tonk 1996. 14–15.

⁹¹ Tonk 1996. 16–20.

⁹² Tonk 1996. 19.

⁹³ Tonk 1996. 24.

⁹⁴ Idézi Tonk 1996. 19.

A vidám multságok miatt még a város vezetőségének is ideiglenesen fel kellett függesztenie működését, és csak hamvazószerda után jegyezték be az anyakönyvekbe az időközben elhunytak vagy újszülöttek nevét. A városban virágzó multságokról sokat elárul az a híradás is, mely szerint 1796-ban az ifjabb Michael Bruckenthal szultánnak öltözött, s a rabszolganót alakító feleségét pedig láncon vezette be a terembe.⁹⁵

A nagyszebeni országgyűlésen résztvevő magyar követek 1744 februárjában arról tudósították Apor Pétert, hogy a szász fővárosban soha nem látott vagy hallott, káprázatos ünnepi multságokat szerveznek, melynek részét alkotja az éjszakai kivilágítás meg a vidám szánkázás is. A magyar arisztokrácia színe-java 1767-ben már cselekvően vett részt a szebeni farsangi ünnepségeken. Hadik András, az osztrák hadsereg generálisa a víg hetek alatt két emlékeztető, maszkos multságot szervezett. „Maga a generálisné török asszonynak, gr. Teleki Sámuel pedig töröknek öltöztek, gazdagon készítvén ki fejüket, valósággal illett mindenkinek.”⁹⁶

Hadik Andrásnak és Teleki Sámuelnek, tehát Erdély katonai helytartójának és tudós könyvtáralapító kancellárjának a részvétele a szász fővárosban szervezett összejövetelel még azt is jelzi, hogy a farsangi jelmezes, táncos ünnepség a magyar arisztokrácia és a gazdag szász patrícius réteg életében már rég elfogadott, megszokott gyakorlat volt.

A XIX. század első felében megjelenő lapok, emlékiratok, magánlevelek részleteiben gazdagon írják le az erdélyi városokban megszervezett bálók rendjét, melyek ugyanakkor a korabeli nemzeti, politikai és társadalmi küzdelmek, törekvések színterei is voltak. A farsangi bálók alkalmával rendszerint jótékonyági, kulturális vagy nemzeti célok javára is gyűjtöttek adományokat. A korabeli cikkek csípősen kipellengezik a mulatozók túlkapásait, a túlméretezett pompát, s egyre inkább arra intették a résztvevőket, hogy azok ne feledkezzenek meg a régi magyar viseletekről vagy táncokról sem.⁹⁷

A polgárosodás hatására kialakult, zárt helyiségekben megszervezett, nagyon tagolt és pontosan strukturált társas bálók falusi változata az erdővidéki Vargyason maradt fenn a XX. század közepéig.⁹⁸ Legfontosabb jellegzetességeik a következők voltak: 1. Rendszerint egy-egy polgári intézmény (tűzoltó egyesület, fúvószenekar, legényegylet) szervezte. 2. Az álarcosbál lebonyolítását pontos feladatkörrel megbízott felelősök (jegyszedők, rendfenntartók, zenekarvezető) végezték. 3. A multság idején a táncok jól meghatározott sorrendben következtek egymás után, amit az előre kinyomtatott és szétküldött meghívók már rendszerint tartalmaztak. 4. Minden résztvevőnek kötelező volt valamilyen újszerű maszkban megjelennie, mivel a multság fénypontját éppen a

---

⁹⁵ Pozsony 1997a. 98.

⁹⁶ Pozsony 1997a. 98.

⁹⁷ Tonk 1996. 20–22.

⁹⁸ Pozsony 1996. 135.

maszkok díjazása jelentette. 5. Fialok, családok és idősebbek csak szigorú rendben szórakozhattak együtt.⁹⁹

Évszázadokon át a vízkeresztet követő *regelő-* vagy *hütlőhétfő* nyitotta Erdélyben is a farsangi időszakot. Heltai Gáspár *A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus* című, 1552-ben megjelent munkájában így írt erről a napról: „mindjárt a mi urunk Jézus Krisztus születésének napja után következik az ördögnek nagy innepe: a regelő hét, ottan a farsang etc. Akkor isznak az emberek, tobzódnak, la-koznak és külemb-külembféle heábvaváló költséget művelnek.”¹⁰⁰

Az erdélyi magyar és szász közösségekben a települések szabadon megválasztott tisztségviselői (pl. bíró, éjjeliőr, határpásztor) ilyenkor tették le az esküt ünnepélyes keretek között, amit utána rendszerint reggelig tartó multság követett. Például a Beszterce melletti Tacson a falusi elöljárók megválasztása után a férfiak és az asszonyok egészen a XX. század közepéig külön mulattak. A szebbik nem képviselői férjeik kizárásával olyan zártkörű, éjszakai mulatságot szerveztek, melynek keretében felszabadtan ettek és ittak, vidáman táncoltak és énekeltek, pajzán és erotikus elemekben gazdag játékokkal szórakoztak. Hogy kenderük minél magasabbra nőjön, kint a szabadban, a domboldalakon hosszasan szánkóztak, közben egymást tréfából hóba borították és temették.¹⁰¹ A zártkörű asszonymulatságok az erdélyi szász közösségekben már egységesebb formában voltak elterjedve.¹⁰²

A farsangi időszak kiváló lehetőséget biztosított a különböző nemi, nemzedéki, társadalmi szerepek és merev határok felborítására meg áthágására. Temesvári Pelbárt egyik prédikációjában élesen elítélte az asszonyok farsangi mulatozásait, féktelen táncait, pajzánosságait, részegségét és ruhacseréjét. Beszédében elrettentő példaként említette annak az asszonynak az esetét, aki társaival együtt férfiruhába öltözött, álarcos játékot űzött, de súlyos vétsége miatt a démon elragadta a farsangi mulatságról, s végül a Kapos mocsaraiban lelta a halálát.¹⁰³

Dávid Ferenc, Kolozsvár hitújító lelkésze 1573 januárjában azzal a kéréssel fordult a városhoz, hogy az vessen véget a bábokkal történő, álarcás, farsangi ruhás felvonulásoknak. A kincses város tanácsa már 1573. január 13-án elfogadott egy olyan határozatot, melyben keményen elítélte mind a nappali, mind az éjszakai, utcán történő plebejusi vigalmakat és maszkos felvonulásokat. Egy kolozsvári boszorkányper alkalmával készített tanúvallomási jegyzőkönyv azt jelzi, hogy 1582 farsangján, a húshagyó vasárnapot egy héttel megelőző regelő vasárnap alkalmával Rengő Anna és három asszonytársa férfiruhába öltözött, és a Király utcában palástja alatt vitte a farsangi bábót.¹⁰⁴ Egy másik, 1597-ben keletkezett tanácsi határozat Kolozsvárt újra megtiltotta a nyilvános szánkázást és álarcban való járást.¹⁰⁵

⁹⁹ Pozsony 1998. 218.

¹⁰⁰ Idézi Tonk 1996. 12.

¹⁰¹ Dömötör 1979. 90.; Tonk 1996. 18–21.

¹⁰² Pozsony 1998a. 67–85.

¹⁰³ Dömötör 1958.

¹⁰⁴ Kiss 1994. 106–109.

¹⁰⁵ Kiss 1994. 104.

Az egyházi és a világi hatalom határozott tiltása ellenére a különböző ruhacserével járó farsangolás tovább folytatódott a XVII. században is. A Nagyenyedi Református Egyházmegye jegyzőkönyve 1648-ban azt örökítette meg, hogy „Polljában Pap Mihály Aszszony Ember ruhában fársángolt, azért excommunicáltatott s a Fársángolás meg tiltatott.”¹⁰⁶

A farsangi időszak végén nagyon sok helység fonóházában az asszonyok zártkörű mulatságot szerveztek.¹⁰⁷ A férfiak dominanciájára épülő erdélyi falvak társadalmában szinte intézményszerűen működtek ezek a zártkörű ünnepek, melyek végül is sajátos eszközökkel, biztonsági szelepphez hasonlóan tették elviselhetővé az asszonyok szigorú tabukkal körülvevett életét. Rendszerint ételmet, pálinkát és bort vittek ilyenkor a fonóházba, ahová akkor este csak egy lerészegített muzsikás férfit engedtek be, kinek zenéjére egészen reggelig felszabadultan mulattak. Ha egy-egy kíváncsibb férfiember mégis bemerészkedett oda, akkor azt hirtelen megragadták, levetkőztették, majd alapos, sajátos *orvosi vizsgálat* után meztelenül dobták ki a háza. A kalotaszegi falvakban (pl. Magyarlónán) *pótlásnak* nevezték az asszonyok farsang végén megszervezett mulatságát. A Beszterce melletti Tacson az asszonyünnep alkalmával szintén pajzán játékokat, esküvőparódiát játszottak, majd kint a szabadban vidáman szánkóztak. Magyarózdón a fonóházba járó asszonyok farsang végén szintén összepótlóztak, vidáman mulattak, majd rendszerint *buduháláknak* beöltözve rendre meglátogatták a többi fonóházat, ahol alaposan megijesztették és megrémítették az ott lévő asszonyokat meg lányokat. A Homoród menti Szentpéteren az asszonyok már délelőtt bejárták a falut, s botjaikkal alaposan kiporolták a legények meg a házas férfiak nadrágját, majd a zártkörű, felszabadult mulatság keretében tréfás aranylakodalmat jelenítettek meg. Az alsósófalvi asszonyok házukban csak az *Ijésnek* nevezett szalmaembert túrték meg, akit a fonóház végén, húshagyókedden parodisztikus temetés formájában búcsúztattak el.¹⁰⁸

Nem tartjuk véletlennek, hogy az erdélyi magyar és szász közösségekben éppen farsang végén, általában húshagyókedden szervezték meg a zártkörű asszonymulatságokat. A hagyományőrzőbb szász falvakban egészen a XX. század közepéig fennmaradt az a hagyomány, hogy az asszonyok húshagyókedden különleges erő birtokába jutnak. A Kőhalomszékben élő tradíciók szerint a hölgyeket ilyenkor csak úgy lehetett megfosztani hatalmuktól, ha cipőjüket lehúzták, tehát lábbelijüktől megfosztották, és mezítláb az udvarra vezették őket.¹⁰⁹

Egészen a mezőgazdaság 1962-es kollektivizálásáig Erdélyben a *fonóházak* voltak a farsangi víg hetek specifikus színterei. Az asszonyok, a kisebb és a nagyobb leányok a téli hónapok alatt egy-egy kibérelt szobában, külön szerveztek fonót, ahol a fonás és a varrás mellett minden este vidáman énekeltek, tréfkóztak, játszottak és mulattak. Rendszerint a fonóházakban szerveződtek a különböző maszkos csoportok is. A kalotaszegi magyar falvakban általában *csúfnak*, *szépnek*, *maszkurásnak*, *kéményseprőnek*,

¹⁰⁶ Idézi Tonk 1996. 13.

¹⁰⁷ Pozsony 1998a. 67–73.

¹⁰⁸ Barabás 1998a. 52–58.; Pozsony 1998a. 67–74.

¹⁰⁹ Pozsony 1997a. 116.

ördögnek öltöztek be.¹¹⁰ Magyardécsén már *menyasszonyt* és *vőlegényt* alakítottak, s a meglátogatott fonóházban tréfás, esküvőt parodizáló játékot adtak elő.¹¹¹ A mezőségi Széken *lovasfársángos, cigány, kovács, zsidó, ló, pásztor, kecske, szászleány, kisasszony* meg *úrfi* járta be a fonóházakat.¹¹² A történeti Erdély nyugati részén, elsősorban a szilágysági falvakban (pl. Berettyószéplakon, Szilágynagyfaluban) a *betyáralakoskodás* is népszerű volt.¹¹³ Az erdővidéki településekben (pl. Bardócon, Magyarhermányban, Olaszteleken és Vargyason) rendszerint *kecskések* látogatták meg a fonóházakat. A maszkos csoportot általában egy *bekérező* vezette, s a játékban még részt vett egy *öregpásztor*, egy *hajtó* (monyator), egy *zenész*, valamint egy *kecskealakoskodó* is. Ha a csoportot a háziak beengedték, akkor egy furulya vagy hegedű zenéjére a *kecske* vidáman táncolt, majd készségesen válaszolt a neki feltett tréfás kérdésekre. A kanászdallamra járt tánc közben a *kecske* rendszerint hirtelen összeesett, s a „meghalt” állapotba furulyával, az alsó lyukán keresztül lelket leheltek. A *kecske* tréfás halála és feltámadása után fejést parodizáló jelenet következett, melynek keretében az *öregpásztor* előbb megsimogatta az állatot, majd utána megfejtje. A farsangi kecskét alakító legény már a játék kezdete előtt lábai közé egy tejjel megtöltött zacskót illesztett, aminek tartalmát nagy derűtség közepette csöpögtették ki egy kisebb csuporba. Az *öreg pásztor* után az *ifjabb* következett, de mivel ő a fejés előtt durván belerúgott a *kecskébe*, a lábával az mind kiborította a kifejt tejet.¹¹⁴

A kisebb erdélyi szász városokban és településekben (pl. Szentágotán, Szászkézden, Szászrégenben) egészen a XX. század közepéig fennmaradtak a középkori céhek és falusi szomszédságok farsangzáró ünnepei. A szász céhek és szomszédságegyletek rendszerint farsang végén szervezték meg a tisztújítással egybekötött éves ünnepi összejöveteleiket. A legtöbb faluban és városban az újonnan megválasztott tisztségviselőiket (pl. céhmestereket, szomszédságatyákat) rendszerint ünnepélyes menetben, a céh vagy a szomszédság szimbólumaival (zászlóval, ládával, behívó táblával), maszkos alakoskodók társaságában kísérték az utcákon haza. Szentágotán a céhes mesterek felvonulásában jellegzetes *Urzeln*-maszkosok is részt vettek. Ruhájuk rendszerint apró, pikkelyszerű rongy- vagy bőrdarabkákból készült, arcukat álarc fődte, hátul farkat, övükben pedig harangokat vagy csengőket viseltek. Kezükben rendszerint ostort tartottak, amivel hangosan pattogtattak, a lányokat pedig megforgatták, megpörgették.¹¹⁵

Az erdélyi szász falvakban népszerűek voltak a szekereken berendezett mozgó színpadok is, melyeken a legények rendszerint fogorvosi rendelőt, konyhát, köszörüs- vagy lakatosműhelyt rendeztek be. A gátlástalanabb legények az utcán haladó szekerekről kiprédikálták az elmúlt évben, helyben megtörtént, deviánsnak vélt személyek szexuális és morális félrelépéseit. A legtöbb településben a felvonuló szekerek maguk után húzták a keréken táncoló bábupárt, akik a kerék forgó mozgása közben erotikus

¹¹⁰ Vasas – Salamon 1986. 125–132.

¹¹¹ Balla 1996.

¹¹² Gazdáné 1996.

¹¹³ Bagosi 1996.; Major 1996.

¹¹⁴ Pozsony 1996. 96–99.

¹¹⁵ Pozsony 1997a. 96–112.

mozdulatokat végeztek. A Kis-Küküllő völgyében fekvő Szépmezőn a szász szomszédságok csoportjai húshagyókedden tematikus jeleneteket (pl. dák–török, francia–orosz katonák csatáját, különböző mesejeleneteket, Nyugatra tartó Orient expresszt, Titanic-hajót, Gagarin rakétáját) mutattak be. A Székás völgyében fekvő szász falvakban (Pókafaván és Vingárdon) a legényegyesületek mindig farsang végén szervezték meg a hagyományos lovas libanyak-szakítást. A versenyjáték végén a fiatalok fűvósokkal az élen rendre meglátogatták a faluban élő gazdákat, akiknek jó egészséget és bő termést kívántak, majd összegyűjtötték tőlük az élelmiszerekből meg az italosból álló adományt. A szász falusi közösségekben ilyenkor nemcsak libát, hanem kakast és szalmaembert is elítéltek, majd utána tréfás, parodisztikus játék formájában azt kivégezték, elégették és megsemmisítették. Farsang végén a szászok is gyakorolták a szimbolikus viadalokat. Például Szászkezdén egy zöld vadászruhás alakoskodó húshagyókedden legyőzte a telet szimbolizáló, nagy, kövér *asszony*ságot.¹¹⁶

Különösen farsang utolsó napjaiban az erdélyi magyar falvak és kisebb városok utcái meg terei hirtelen nyílt színpaddá változtak. A legtöbb helységben ilyenkor birtokba vették a település szakrális központjának számító templomteret is, ahonnan a különböző maszkos csoportok elindultak bejárni az utcákat, felköszönteni a helybéli családokat, ott adományokat gyűjteni, majd ahová visszatértek a felvonulás végén.

Az erdélyi magyar falvakban elsősorban a farsangi ünnepekör legvégén szervezték meg a különböző felvonuló jellegű játékformákat, melyek rendszerint lakodalmas vagy temetési menetet utánoztak. A háromszéki falvakban (pl. Bölönben, Csernátonban, Gelencén, Kézdiszentléleken, Lemhényben, Ozsdolán, Torján és Uzonban) egészen napjainkig fennmaradtak olyan lovas, szekeres felvonulások, melyek általában esküvői menetre hasonlítanak. A legtöbb faluban (pl. Bölönben, Gelencén, Torján és Uzonban) a zöld ágakkal, színes szalagokkal feldíszített szekerek *bolondkeréken* forgó, egymásra dőlő, Ádámnak és Évának nevezett bábupárt vontatnak maguk után.¹¹⁷ A Szászrégen melletti magyar falvakban (Beresztelkén, Körtvélyfáján) a húshagyókeddi farsangi bálra olyan szekerekkel hívták meg az embereket, melyekre egy-egy füstölő kályhát helyeztek, amin a háziasszonyoknak beöltözött legények erősen fűszeres, ecettel vagy petróleummal ízesített palacsintát sütöttek.¹¹⁸

Az erdélyi fonóházakban egészen a XX. század második feléig népszerűek voltak a különböző ítélezést, kivégzést, temetést parodizáló, halottat megjelenítő játékformák. Például Szilágynagyfaluban egy *töröknek* nevezett alakoskodó éles kaszával vagy karddal vágta le a *halál* fejét, amit rendszerint gyertyával kivilágított tökből készítettek.¹¹⁹ A belső-erdélyi falvakban (pl. Udvarhelyszéken, Csíkban és Háromszéken) egészen a XX. század elejéig éltek olyan halottas táncok meg játékok, melyeknek keretében a muzsikások a fonóházban rázendítettek egy jellegzetes, helyi halottas nótára. Miközben a résztvevők annak dallamára táncoltak, egy legény hirtelen a földre esett, s

---

¹¹⁶ Pozsony 1997a. 96–149.

¹¹⁷ Pozsony 1996. 99–133.

¹¹⁸ Borbély Bartis 1996.; Szabó J. 1996.

¹¹⁹ Major 1996.

a szoba padlóján halotthoz hasonlóan, teljesen mozdulatlanul, mereven feküdt. A főnőház résztvevői jajveszékelve körbejárták, kezeit a mellén összetették, majd testét lepedővel leterítették. Egy-egy kisebb lánynak bekötötték a szemét, akit arra kértek, hogy simogatással keltse életre a legényt. Rendszerint nagy derűtséget okozott, amikor a tapasztalatlanabb hajadon kezével megérintette a játékos titkos tagját, vagy az azt helyettesítő, felállított murkot.¹²⁰

Már említettük, hogy az erdélyi szász helységekben szimbolikus eszközökkel jeleltették meg a tél és a tavasz küzdelmét. A magyarságnál már a XVI. században népszerű volt a böjt és a farsang párviadalának jelképes eszközökkel történő bemutatása.¹²¹ A legtöbb székelyföldi faluban napjainkig él az a monda, hogy vízkereszt alkalomával a farsangi multságokat megszemélyesítő Konc király győzedelmeskedik, míg húshagyókedden már Cibere vajda a párviadal hőse. A recens néprajzi leírások azt jelzik, hogy a csíki falvakban egészen a XX. század elejéig Konc és Cibere vajda szimbolikus küzdelmét szalmabábok segítségével el is játszották.¹²²

Elsősorban a csíki falvakban (pl. Kászonfeltizen, Menaságon) és a háromszéki településekben (pl. Bereckben, Lemhányben) voltak népszerűek a különböző állatok (pl. bagoly, bika, kutya, tehén) kivégzését és eltemetését megjelenítő, parodizáló, felvonuló típusú játékok. A legények Kézdivárményben farsang végén egy baglyot fogtak, és azt álpap, kántor és ministránsok kíséretében, egy kisebb koporsóban, román halotti kereszttel a menet élén, siratóasszonyok társaságában kísérték utolsó útjára. A falu felső, erdő alatti végében, cigánytemetés szokásait, cselekvéseit utánozva, hangosan jajveszékelve hantolták el, miközben a résztvevők nagy zokogással rádobták testüket a sírra. A szomszédos Bereckben a farsang végén megszervezett felvonulás keretében már jó előre befogott kutyákat zártak a telet szimbolizáló koporsókba, s az ördögfiókáknak beöltözött alakoskodók azokat botjaikkal egész nap hangosan püfölték.¹²³

A Fehér megyei unitárius Torockón, általában nagyböjt első hetének végén, rendezett menet keretében kísérték utolsó útjára a farsangot jelképező Döme koporsóját. A felvonulás élén egy-egy *papnak* és *kántornak* beöltözött alakoskodó haladt, majd őket követték a falusi fiatal *pároknak* és városi uraknak meg asszonyoknak beöltözött legények. A csoport végén egy kisebb számár által vontatott szekéren hordozták Döme koporsóját, akit két *véngleánynak* beöltözött, tuskót húzó legény siratott. A maszkos felvonulók mellett a koporsót különböző, *krampuszoknak*, kolduló *cigányoknak*, *zsidóknak*, szalmával kitömött, csengőkkel feldíszített, hamubotos alakoskodók kísérték, akik ilyenkor fekete vagy piros festékekkel mázolták be a gyanútlan nézőket. A felvonulás végén, a falu piacterén lévő csorgónál, a hagyományos rigmusos búcsúztatás után szétverték a telet jelképező koporsót, miközben a fehér, lobogós gatyát és a piros mellényt viselő *betyárok* ostoraikkal hangosan pattogtattak.¹²⁴

¹²⁰ Dömötör 1979. 91–92.

¹²¹ Dömötör 1979. 89–90.

¹²² Vámszer 1959. 393–405.

¹²³ Pozsony 1996. 130–133.

¹²⁴ Kun Kriza 1996.

A csíki falvakban (pl. Csíkszentdomokoson) egészen napjainkig fennmaradt az a gyakorlat, hogy a telet szimbolizáló szalmaembert *siratóasszonyoknak* beöltözött férfiak előbb elbúcsúztatják, majd a falu utcáin, egy *dögszekéren* végighúzzák és kísérik, végül a helység központjában széttépik, elégetik és muzsikások zenéjére, vidáman körbetáncolják. A fehér ruhás, szalmával kitömött alakoskodók rendszerint egy-egy karó végére erősített, hamuval megtöltött zsákkal püfölik, kergetik el a kíváncsi kisgyermeket a szalmaember mellől. A maszkos, felvonuló csoportot általában a falu legtiszteltebb, legidősebb emberei vezették, akik petróleummal, káposztalével megtöltött kulacsokkal kínálják meg a gyanútlan nézőket. A menetben karókra húzva körberodozzák a böjti időszakot jelképező és előrevetítő, savanyú káposztafejeket.¹²⁵

Gyergyóditróban egészen napjainkig telet jelképező koporsókkal vonulnak fel a nagytelepülés utcáin. Érdekes tény, hogy 1990 farsangján a pár héttel korábban kivégzett Ceaușescu házaspár koporsóit kísérték utolsó útjára. De mivel a gyűlölt diktátor felesége magasabb volt férjénél, ezért a ditróiak neki már hosszabb koporsót készítettek.¹²⁶

A különböző télmetető szokások Erdélyben egészen napjainkig, élő formában maradtak fenn. A legtöbb településben a farsangi szalmaemberek feltűnően hasonlítanak *hőn szeretett* politikusokra, gyűlölt és megvetett közéleti emberekre, akiket ilyenkor szimbolikus formában megsemmisítenek, kivégeznek és eltemetnek.

A farsangi időszak végén megszervezett felszabadult ünnepek alkalmával sok helyen az elégedetlen közösségek társadalmi és politikai üzeneteket, követeléseket is megfogalmaztak. A különböző tilalmak ideiglenes feloldása elsősorban a helyi közösségekben felgyűlt feszültségek levezetésére irányult. A tabuk feloldása ugyanakkor kiváló alkalmat teremtett nemcsak a különböző csoportok véleményének szimbolikus megfogalmazására, hanem radikálisabb követelések kifejezésére is. Nagyon sok közösségben a jelképes, ideiglenes szerepcserék, valamint a tilalmak áthághatósága hirtelen gyökeresebb társadalmi és politikai követelésbe, helyi lázadásba is átcsaphatott.¹²⁷ Például Bázelen sokáig emlékezetes maradt az 1376. év húshagyókeddjén rendezett vérfürdő, vagy az 1513-ban szervezett berni karnevál szintén véres parasztfelkelésbe torkollott.¹²⁸ Tonk Sándor sem tartotta véletlennek, hogy a XVI. század végén, az erdélyi fejedelem elnyomó intézkedéseivel határozottan szembeszegülő, korábbi szabadságjogaikat elszántan védelmező székelyek felkelése 1596-ban éppen ebben az időszakban váltott át *véres farsangba*.¹²⁹

A farsang végén megszervezett ünnepek általában kiváló alkalmat jelentettek a közösségek értékrendjének megerősítésére, a deviáns személyek megbüntetésére is. A legtöbb erdélyi városban és faluban a maszkos csoportok a farsangi mulatságok végén, húshagyókedd éjszakáján rendszerint macskazenét szolgáltattak a szexuális és a morá-

---

¹²⁵ Balázs 1996.

¹²⁶ Kardalus 1996.

¹²⁷ Burke 1991. 237–242.

¹²⁸ Burke 1991. 242.

¹²⁹ Tonk 1996. 15.

lis értékrendet, valamint a helyi társas, közösségi normákat durván megsértő személyek házánál.¹³⁰

Az erdélyi falvakban és városokban hajdanán vidám esküvőket szerveztek a farsangi időszak alatt. A Kolozsváron szerkesztett *Múlt és Jelen* 1846. február 27-én megjelent száma arról számolt be, hogy „Húshagyó kedden láttunk az utcákon több paraszt lakodalmat, muzsikával és lármás kísérettel. Szokás ilyenkor, hogy a menyasszony, a mint a paptól jönnek, elszaladjon, vagy elszökjön, kit a vőfély visszahozni köteles, különben egy veder bort tartozik fizetni. Ilyen cziczefutásokat is láttunk a farsang utolsó napján.”¹³¹ Ez a rövid tudósítás azt jelzi, hogy a farsang a XIX. század közepén is a házasságkötések és a lakodalmak hagyományos, népszerű és kedvelt időszaka volt.

Dr. Kós Károly anyakönyveket kutatva arra mutatott rá, hogy a földművesek élete és a lakodalomtartás éves megoszlása között nagyon szoros volt a kapcsolat. A Nyárad mentén elsősorban a *farsang*, a *zöldfarsang* meg a karácsony volt a lakodalomtartás szokásos ideje a XX. század első felében. A Kis-Küküllő vidéki földműves magyarok szintén a téli farsang idején házasodtak.¹³² A Mezőköbölküton végzett anyakönyves vizsgálatai már azt jelzik, hogy míg 1787–1910 között a december végi lakodalmi idő jelentősége fokozatosan csökkent, az első világháború után hirtelen növekedni kezdett. Ugyanabban a korszakban azonban fokozatosan csökkenő tendenciát mutat a téli farsang alatt szervezett lakodalmak száma is. Például a februárban megkötött házasságok aránya az 1787–1940 közötti időszakokban Mezőköbölküton a következőképpen alakult: 1787–1820: 24%, 1821–1850: 24%, 1851–1880: 15%, 1881–1910: 19%, 1911–1940: 11%, míg a *zöldfarsangi*, májusban szervezett lakodalmak aránya ugyanazokban a periódusokban 3%-ról, 7%-, 13%-, 12%-, 15%-ra növekedett.¹³³

Az erdélyi anyakönyvek vizsgálata ugyanakkor azt tanúsítja, hogy ez a periódus nemcsak a lakodalmaknak, hanem a fogamzásnak is jelentős időszaka volt.¹³⁴ A következő táblázat adatai azt jelzik, hogy a kalotaszegi Körösfőn 1851–1910 között a házasságkötések májusi–júniusi csúcsidezőszaka mellett még kedvelt volt a februári és a márciusi, tehát a *farsangi* periódus is, valamint az esztendő vége.¹³⁵

Hónap	1851–1860	1861–1870	1871–1880	1881–1890	1891–1900	1901–1910	Összesen
Január	6	6	2	3	3	1	21
Február	7	12	6	5	5	3	38
Március	5	11	10	2	7	2	37
Április	6	6	9	6	8	12	47
Május	8	15	22	29	15	10	99
Június	5	17	8	14	9	10	63

¹³⁰ Kotics 1993, 2001a, 2001b.

¹³¹ Idézi Tonk 1996. 24.

¹³² Kós 1979a. 475.

¹³³ Kós 1979a. 474.

¹³⁴ Bolovan 1999. 107, 120.

¹³⁵ Bolovan 1999. 107.

Hónap	1851–1860	1861–1870	1871–1880	1881–1890	1891–1900	1901–1910	Összesen
Július	1	9	–	1	3	–	14
Augusztus	–	1	3	4	4	2	14
Szeptember	2	2	–	3	–	7	14
Október	2	2	2	2	2	4	14
November	5	3	2	5	6	10	31
December	6	7	6	3	10	14	46
Összesen	53	91	70	77	72	75	438

A következő táblázat adatai pedig azt szemléltetik, hogy Körösfőn, 1851–1910 között a fogamzás kedvelt időszaka elsősorban a *farsangi* időszak, az esztendő vége, valamint a nyár eleje volt.¹³⁶

Fogamzás időpontja	Születés időpontja	1851–1860	1861–1870	1871–1880	1881–1890	1891–1900	1901–1910	Összesen
Április	Január	22	29	23	13	26	23	136
Május	Február	14	19	17	40	26	17	133
Június	Március	39	35	28	29	21	29	181
Július	Április	33	24	25	36	31	25	174
Augusztus	Május	23	26	19	22	33	30	153
Szeptember	Június	8	23	27	30	22	25	135
Október	Július	29	11	19	25	27	20	131
November	Augusztus	15	24	25	37	26	22	149
December	Szeptember	22	31	29	31	34	29	176
Január	Október	19	16	29	32	25	23	144
Február	November	25	28	29	26	22	21	151
Március	December	32	32	18	30	19	27	158
Összesen		281	298	288	351	312	291	1821

A farsangi ünnepkör legtöbbször egy jellegzetes, a keresztény egyház tanításaival ellentétes, fordított világgépet forgalmazott. A legtöbb erdélyi farsangi szokásváltozat is tele volt szexualitással, erotikus jelképekkel, cselekvésekkel és szimbólumokkal. A feldíszített szekerek húshagyókedden maguk után húzták a keréken forgó bábupárt, melynek nemiségét rendszerint túlreprezentálták. Például az Ádámot jelképező bábu nemi identitását fából faragott vagy nagyobb murokból kialakított fallosz jelezte, melyre sok helyen román nemzeti szalagot kötöttek, tojásait pedig rendszerint két piros hagymával vagy krumplival jelenítették meg. A fonóházi szokásokban szintén murokkal utánozták a szereplő falloszát, de találoztunk olyan változatokkal is, ahol a halottat alakító legény saját titkos tagját vonta be a játékba. A legtöbb farsangi szokásban a hólyagnak meg a kolbásznak is egyértelműen erotikus jelentése volt.¹³⁷

¹³⁶ Bolovan 1999. 120.

¹³⁷ Ujváry 1988. 71–81.

A farsang idején gyakorolt *tuskóhúzás* meg *bakfazékdobás* szintén a szexualitással és a termékenységgel kapcsolódott össze.¹³⁸ Szerinte Európában, a pártában maradt vénleányokkal és legényekkel a középkor századaiban farsang végén faekét vagy tuskót húztak. A szokásnak kezdetben termékenységarósló erőt tulajdonítottak, mely fokozatosan csúfoló, megszegényítő gyakorlattá, végül pedig színes szokáselemmé vált. A Kolozsvár környéki helységekbén (pl. Kidén és Torockón) egészen a közelmúltig fennmaradt az a szokás, hogy vénleányoknak öltözött legények a farsangi menet végén tuskót húznak. Barabás László kutatásaiból ismerjük, hogy Marosszék falvaiban egészen napjainkig fennmaradt az a gyakorlat, hogy húshagyókedden a tréfásabb kedvű idősebb emberek meginvitálják a szomszédban lakó vénlegényeket, hogy azok egy-egy súlyos, hatalmas méretű fatörzset az udvar egyik feléből a másikba mozdítsanak. Mivel a házigazdának ott sem tetszik a tuskó helye, rendszerint hosszabb időn át hurcoltatja azt az udvaron keresztül-kasul, míg az összegyűlt szomszédok nevetése a vénlegényt végül is ráébreszti arra, hogy valójában csúfot üznek belőle.¹³⁹

Székelyföld keleti részein (pl. Gyergyóban, Csíkban és Háromszéken) egészen a XX. század végéig fennmaradt az a gyakorlat, hogy a legények a pártában maradt vénleányok ablakai alá, húshagyókedd éjszakáján hamuval megtöltött edényt, úgynevezett *bakfazéket* dobtak. A speciális anyaggal megtöltött edénynek, valamint eltörésének szerte a magyar nyelvterületen egyértelműen termékenységarósló szerepet tulajdonítottak.¹⁴⁰

A farsangi időszak az erdélyi magyar és szász közösségek életében egészen napjainkig sajátos időszak volt. Ebben a periódusban nemcsak a fiatalok, hanem a házások, idősebbek is öntelelden játszottak, együtt szórakoztak és mulattak. A farsangi vidám hetek után már lélekbén feltöltődve fogtak hozzá a tavaszi nehéz mezőgazdasági munkákhoz. Sokáig abból a szimbolikus tókéből éltek, amit a farsangi víg hetek alatt gyűjtöttek össze, majd később is visszaemlékeztek erre a felszabadult időszakra, közbe-közbe megbeszéltek és értelmezték annak jellegzetes történéseit és cselekvéseit. Az őszi munkák befejeztével, s a tél beköszönte után már fokozatosan készülni kezdtek egy újabb farsangi periódusra. Kihangsúlyozzuk, hogy egy-egy közösség, csoport összetartozás-tudatát, életminőségét tükrözi, ha a hozzá tartozó személyek együtt, közösen tudnak játszani és szórakozni.

Húsvét

Húsvét az erdélyi magyarság egyik legjelentősebb ünnepe, amikor a keresztény közösségek szerte a nagyvilágban Krisztus kereszthalálára és feltámadására emlékeznek. Az ünnepekör jelentőségét az is kiemeli és kihangsúlyozza, hogy a húsvétra való felkészülés viszonylag hosszú időn át, hat hétig tart.

Húshagyókedd zárja a vidám téli, farsangi ünnepekört, majd *hamvazószerdától* negyven napon át kezdődik a húsvéti nagyböjt, melyet a keresztények Jézus negyven-

¹³⁸ Ujváry 1983. 135–157., 1990b. 116–121, 136–139.

¹³⁹ Barabás 2000b. 119–120.

¹⁴⁰ Barna 1983.

napi böjtölésének és kinszenvedésének emlékére tartanak. A hamvazás, mint a bűnbánat és a megtérés jelképe, a római katolikus közösségekben általánosan elterjed gyakorlat, melynek keretében a plébános megáldja az előző év virágvasárnapján szentelt barka elégetéséből nyert hamut, és azzal jelöli meg híveinek homlokát. A hamu már az ószövetségi zsidó kultúrában a bűnbánat jelképe volt, s az őskeresztények is hamuval szórták be fejüket töredelmük jelképeként. Egészen a X. századig a nyilvános bűnösök fejére ilyenkor hamut szórtak, majd kiűzték őket a templomból, s csak nagycsütörtökön fogadták vissza őket, hogy a hívekkel együtt, közösen ülhessék meg a húsvéti ünnepet. A hamvazás azonban, a nyilvános vezeklés és bűnbánattartás megszűnése után is, fennmaradt a liturgia keretében.¹⁴¹

Régebben sokkal szigorúbban böjtöltek, sem húst, sem tejterméket nem fogyasztottak, rendszerint csak sót, kenyeret és száraz növényi ételeket ettek. Hamvazószerdán még a farsang idején használt zsíros edényeiket is kimosták hamuval, máshol pedig ilyenkor külön edényekben főztek. A hamvazószerdát követő *kövércsütörtökön* a legtöbb magyar faluban ideiglenesen felfüggesztették egy napra a böjtöt, és elfogyasztották a farsang végén megmaradt ételeket, utána pedig újra következetesen böjtöltek. A középkori eredetű *negyvenelés* keretében a böjtölő személy csak egyszer táplálkozott naponta.¹⁴²

A *csonkahéttel* kezdődő periódus minden erdélyi, gyimesi és moldvai magyar közösségben az önmegtartóztatás, a vezeklés időszaka volt, rendszerint csendes várakozással, áhítattal telt el. Az idősebbek ebben az időszakban rendszeresebben olvasták a Bibliát, a temetőt kitakarították, halottaikra emlékeztek. Hajdanán még a protestáns faluközösségekben sem rendeztek esküvőket, nem szerveztek vidám táncmulatságokat, az ünnepet megelőző hat-hét alatt. Még a református családokban is tartózkodtak a húsos ételek fogyasztásától, nagypénteken pedig nagyon sok helységben még az állataikat is böjtöltették. Az erdélyi unitárius falvakban (pl. a Firtos-hegy alján) rendszerint bükkmag olajjal leöntött metéltet és nyers sós káposztát fogyasztottak. Általánosan elterjedt volt közösségeikben, hogy mellőzték a zsírt meg a húst, ilyenkor készültek az aszalt, rendszerint szilva, alma, vackor és ribizli felhasználásával készített ételek. A torockóiak az aszalt ribizliből készített levest *ciberének* nevezték. Homoródalmáson a zablisztból főzött kásafélét, *kiszit* készítettek, a Nyárad menti Szentgericén már inkább a borciberét kedvelték. A Homoród melletti falvakban (pl. Szentpálon) ilyenkor halat sütöttek. Az aszalt gyümölcsök mellett még általánosan elterjedt volt a főtt vagy a sült krumpli hagymával, a tört paszuly, a tojás nélküli laska dióval, mákkal, lekvárral, káposztával, valamint a puliszka.¹⁴³

A húsvéti ünnepkörnek számos kisebb, belső egységei, jeles napjai vannak. A negyvennapig tartó böjt a hamvazószerdával induló *csonka-* vagy húshagyó héttel kezdődik. Az ötödik hetet és vasárnapját rendszerint *feketehétnek* és *feketevasárnapnak* nevezik, míg Jézus jeruzsálemi bevonulásának emlékére *virágvasárnapnak* hívják a

---

¹⁴¹ Tánczos 2000. 123.

¹⁴² Tánczos 2000. 123.

¹⁴³ Molnár 1994. 114–115.

húsvétot megelőző hatodik vasárnapot, amikor a templomokban barkát szentelnek. *Nagycsütörtök, nagypéntek és nagyszombat* a húsvétvasárnap előtti *nagyhét* kiemeltebb napjai, amikor a szíkatolikus székhelyföldi falvakban számos paraliturgikus cselekményre kerül sor. Az ünnep másodnapját *húsvéthétfőnek*, régebben pedig *vízbevető hétfőnek* nevezték. Húsvétvasárnapját a *fehérhét* követi, mely *fehér-* vagy *mátkáló vasárnap* zárul.¹⁴⁴

A hagyományos erdélyi, gyimesi és moldvai magyar falusi közösségekben a vallás alapvetően meghatározza és megszenteli nemcsak az ünnepeket, hanem a hétköznapiakat is. Az erdélyi református közösségekben különösen az ünnepkör végén nagy súlyt fektettek a környezet, az emberi test és a lélek tisztaságára. Gondosan kitakarították, kimeszelték a házakat, kimosták a textíliákat, tartózkodtak a fölösleges szóváltásoktól meg veszekedésektől. Sok helyen élt az a szokás, hogy a haragosok a nagyhét idején egymásnak megbocsátottak, kezet fogtak, mivel a közösségi hagyományok szerint csak lélekben megbékélve, megtisztulva járulhattak az Úr asztalához. Az erdélyi szász falvakban minderre ritualizált formában került sor. Az ünnep előtt úgynevezett békülő estét tartottak, amikor a haragban álló személyek a *szomszédságotya* házánál jelentkeztek. A szomszédságfő és az öregek tanácsa ott arra szólította fel őket, hogy bocsássanak meg egymásnak, és fogjanak kezet. Ha a haragosok nem békültek ki, és nem rendezték kapcsolatukat, a szomszédság nem engedélyezte, hogy az ünnep alkalmával úrvacsorát vegyenek, ami nagyon súlyos büntetésnek, szankciónak számított.¹⁴⁵

Húsvét mozgó-ünnep, minden esztendőben a tavaszi napéjegyenlőséget (március 21.) követő holdtölte utáni vasárnapon tartják. Erre az időpontra a niceai (325) zsinat rögzítette, azóta évente rendszerint március 22. és április 25. között ünneplik. Az utóbbi évezredben gyökeresen megváltozott az ünnepkör időtartama. Az 1092-ben tartott szabolcsi zsinat négy-, az 1611-es nagyszombati pedig háromnapos ünnepként határozta meg. XIV. Kelemen pápa a húsvéti ünnep tartamát 1771-ben két, X. Pius 1911-ben már csak egy napra szűkítette.¹⁴⁶

A tulajdonképpeni húsvéti ünnepkört virágvasárnapja nyitja. Bod Péter az ünnep eredetét és a hozzá fűződő szokásokat a következőképpen írta le: „Dominica Palmárum, Virág vasárnap. Vették ezt a nevezetet onnan, mivel a Kristus szenvedése előtt nem sokkal számár háton Jeruzsálembe bé menván, az örvendező sokaság olaj és Pálma ágakat vitt a kezében, melly napot a Kristus Jéruzsálembe való menetelének emlékezetére fel-vettek a Keresztyének is, s azon a napon valami berkeket vagy zöld ágakat szednek; mellyekkel az után egy s más babonára vissza élnek. Néhol ezen a napon fából számárt készítettek, arra ember Képet s azt vonszolták az után, ének szóval mentenek előtte, mintha a volna a Kristus, zöld ágat hánytak elejébe s le-térdepeltek.”¹⁴⁷

¹⁴⁴ Tánczos 2000. 123.

¹⁴⁵ Pozsony 1997a. 38.

¹⁴⁶ Szentpétery 1985. 49–55.

¹⁴⁷ Dömötör 1979. 105.

A keresztény egyházak a húsvétot megelőző virágvasárnapon ünneplik Jézus Jeruzsálembe való diadalmas bevonulását. A Krisztus elé szórt ágakhoz hasonlóan a Földközi-tenger északi partvidékén pálmás, Észak-Európában pedig barkás körmenetek alakultak ki. A *barkaszentelés* Erdélyben ma is hagyományos szokás, melyre rendszerint a virágvasárnapi nagymise alkalmával kerül sor. Erdélyben, Gyimesben és Moldvában a megáldott barkát szentelménynek tekintik és az év során különböző mágikus gyakorlatokban (pl. gyógyításra, erős idő vagy gonosz erők elűzésére) használják fel.¹⁴⁸ Torockó unitárius és református magyarjai *polinga* néven emlegetik azt a virágvasárnapi barkát, amit rendszerint Torockószentgyörgy katolikus templomában szenteltetnek, majd felteszik a padlás gerendájára, hogy azt a nyári zivatarok alkalmával tűzbe dobják. Szilágyságban nyári *égzengés*kor rendszerint szentelt barkával füstölik be a szobát villámcsapás ellen. A moldvai Klézsén a csángó legények virágvasárnap megszólaltatják a *tilinkának* nevezett fűzfa sípjukat. A *habajgatás*nak nevezett szokást azzal magyarázzák, hogy az elhunyt személyek is várják a húsvéti feltámadást, s ilyenkor meg is hallják a *tilinka* hangját. Bálint Sándor elsősorban tavaszváró és -köszöntő gyakorlatnak tartotta a *habajgatást*.¹⁴⁹

Egészen a közelmúltig az erdélyi protestáns egyházakban virágvasárnap került sor a fiúk és a lányok ünnepélyes konfirmálására. Az erdélyi unitárius templomokat ilyenkor virágsokrokkal, koszorúkkal, erdei téli zölddel, gyapjas füvel díszítették fel.¹⁵⁰ Ez az egyházi esemény egyben az iskolások felnőtt emberré való avatását is jelentette. Erdővidéken ekkor került sor a frissen konfirmált fiúk beavatására a legényegyletbe. A templomi szertartást családi ebéd követte, majd utána a frissen konfirmált lányok és fiúk ünnepi viseletben, csoportosan sétáltak a falvak főutcáján. A nagyobb legények ilyenkor hirtelen megragadták az újonnan konfirmált fiúkat, s nadrágjukat alaposan kiporolták. A szokásnak egyértelműen legényavató funkciót tulajdonítottak.¹⁵¹ A fiatal fiúk a hajadonokkal együtt csak húsvét vasárnapján vettek úrvacsorát, utána már bátran és szabadon eljárhattak táncmulatságba vagy lányos házakhoz udvarolni. A fiatalok virágvasárnapján rendszerint zöld ágakkal díszítették fel a templomokat, az asszonyok pedig sok helyen színes fejkendőben, kezükben virágokkal mentek a templomba. Az unitárius asszonyok Homoródkarácsonyfalván rendszerint világos színű fejkendőben mentek az istentiszteletre. Az idős asszonyok Torockón virágszállal a kezükben hallgatták végig az ünnepi istentiszteletet. Énlakán és Siménfalván rendszerint a templom szomszédságában fekvő temetőben, elhunyt családtagjaik sírjára helyezték a virágokat.¹⁵²

Húsvét a tavasz legjelentősebb ünnepköre, struktúrájában pedig nemcsak keresztény elemeket találunk, mivel ez az ünnepi időszak számos régi, európai, mágikus, pogány kori termékenységvarázsló és tavaszköszöntő szokáselemet is magához vonzott.

---

¹⁴⁸ Dömötör 1979. 96.

¹⁴⁹ Bálint 1973. 200.

¹⁵⁰ Molnár 1994. 105–106.

¹⁵¹ Benedek H. 1992, 1998.

¹⁵² Molnár 1994. 105.

Az erdélyi magyar húsvéti ünnepekör legjellegzetesebb szokáselemei a következők: passiójátékok, tűz-, étel- és vízszentelés, határkerülés, zöld növényi szimbólumok állítása, locsolás, tojásajándékozás és rituális testvérré fogadás.

A virágvasárnapot követő nagyhét a húsvéti ünnepre való lelki és testi felkészülés időszaka volt.

Az erdélyi protestáns templomokban is naponta rövid áhítatot tartottak a templomban. A mezőségi Magyarorszáton az unitárius hívek a nagyhét alatt minden reggel, mielőtt kimentek volna a mezőre, a templomban, munkaruhában rövidebb istentiszteleten vettek részt. Ilyenkor munkaeszközeiket rendszerint a portikus külső falához támasztották. Az unitárius falvakban egészen a mezőgazdaság kollektivizálásáig az idősebbek este, a lámpavilág mellett, Máté és Lukács evangéliumából azokat a részeket olvasták el, amelyek Jézus életének utolsó periódusára vonatkoztak. A protestáns közösségekben az úrvacsoravételre való felkészülést a szigorúság jellemezte. A legtöbb személy került a veszekedést, az összezördülést meg a káromkodást. Ha a nagyhét alatt nem tudott lélekben megfelelően felkészülni, akkor a vasárnapi istentisztelet alkalmával nem vett úrvacsorát.¹⁵³

A *nagycsütörtökön* szervezett nagymise végén az orgona, a csengők és a harangok szava rendszerint elnémul, mivel *a harangok* ilyenkor *Rómába mennek*. Ezekben a napokban rendszerint *kerepléssel* hívogatták az embereket templomba. Ennek a sajátos jeladásnak eredetileg gonoszűző funkciója lehetett. A nagycsütörtöki misén került sor a papok és a hívek hagyományos, közös áldozására is. Az erdélyi evangélikus szászok ilyenkor a Hemmelbrit (Hemmelbrot) néven említett ostyát osztogatják szét eulógia gyanánt.¹⁵⁴ Az erdélyi szász falvakban az asszonyok ezen a napon sütötték a kenyeret, meglátogatták és megtisztították elhunyt rokonaik sírját a temetőben.¹⁵⁵ A Déván letelepített bukovinai székelyek nagycsütörtökön rendszerint gyephantot helyeztek a kapufélfára. Szintén ezen a napon került sor az úgynevezett *pilátusverésre* is. Például Kapnikbányán, Nagybányán és Felsőbányán, amikor a hívek kijönnek a templomból, a bányászközösség fiataljai deszkát vertek hangosan a templom előtti téren.¹⁵⁶ Erdély unitárius közösségeiben nagycsütörtökön, az esti istentisztelet után az úrasztalát, a szószéket meg a pap székét fekete posztóval terítették le. A legtöbb faluban ilyenkor készítették el nagypéntekre a böjtös ételeket. Az udvarhelyszéki Kissolymoson az unitárius asszonyok ezen a napon vetették el a virágmagvakat. Hiedelmeik szerint az ekkor elvetett viola kikelés után csokros formát vett fel.¹⁵⁷

A csíki székelyek *hosszúnapnak*, az északi csángó magyarok pedig *aszúpénteknek* nevezik a nagyhét ötödik napját. Erdélyben ilyenkor még a protestánsok is szigorúan böjtölnek, a tükröket rendszerint fekete kendőkkel takarják le, az órát pedig megállítják, mintha halott volna házukban.¹⁵⁸ Csíksomlyón ezen a napon igen nagy tisztelet

¹⁵³ Molnár 1994. 107–109.

¹⁵⁴ Bálint 1973. 211.

¹⁵⁵ Pozsony 1997a. 156.

¹⁵⁶ Bálint 1973. 213–214.

¹⁵⁷ Molnár 1994. 111–112.

¹⁵⁸ Bálint 1973. 262–263.

övezi a *Szenvedő* kápolna úrkoporsójában elhelyezett, vállsebeket viselő, barokk Krisztus-korpuszt, mely hajdanán a nagyhéti barokk iskoladrámák és misztériumjátékok szerves tárgyi eleme lehetett. A barcasági Hétfalu evangélikus magyarsága még a XX. század elején is énekelte a nagypénteki passiót és Mária siralmát. Csernátfaluban pedig Ádám siralmát adta elő egy rátermettebb parasztember. A szokás végül is legtovább Tatrongon maradt fenn.¹⁵⁹ Az erdélyi unitárius közösségekben egészen az utóbbi évekig élt a passió éneklése a nagypénteken tartott istentisztelet keretében, amikor az úrasztalát, a szószéket meg a papi széket fekete terítővel borították be. A legtöbb faluban elsősorban a kántor, a lelkész, vagy felváltva, megosztva énekelik, rendszerint orgona- vagy harmóniumkísérettel. Például Árkoson, Bölönben, Homoródalmáson, Jobbágyfalván, Siménfalván és Torockón a passió éneklésére dalárdát szerveztek a gyülekezet soraiból, s a jelentősebb szerepeket pedig jobb hangú énekesek dalolták több évben.¹⁶⁰ A legrégebbi, 1563 táján lejegyzett protestáns passiót a Batthyány-kódex őrizte meg. A passióéneklés a XVI–XVII. század során olyan mélyen beépült az unitáriusok nagyhéti gyakorlatába, hogy azt még a XVIII. században sem sikerült kiiktatni a liturgiából. Szövegeiket elsősorban kézzel írott énekeskönyvek őrizték meg.¹⁶¹ Az unitárius Énlakán nagypénteken, közvetlenül a délelőtti istentisztelet után, a nagyleányok a cinterem kerítése mellett puskáikkal hangosan *durrogattak*, amit a templomból kijövők nagy érdeklődéssel fogadtak.¹⁶² A bukovinai Istensegítsen élő székeleyek az ünneplő ruhát nagypénteken kitették az udvarra, mivel képzeteik szerint a szellőzés áldást hozott viselőjére.¹⁶³

Nagyszombaton, a tűzhelyekben rendszerint eloltották a parazsat, majd utána szentelt lánggal a tüzet újragyújtották. A bukovinai Andrásfalván élő székeleyek nagyszombaton a tűzhelyről *Judásszenet* vettek, majd azt disznózsírral összekeverték, s különböző sebek kezelésére használták.¹⁶⁴ Csíkdelnén az ilyenkor megszentelt vízzel behintették az udvart, hogy a különböző rovarak meg férgek ne járjanak ott. Csekefalván még a lakószobát és a gazdasági épületeket is megszentelik vele, sőt az emberek és az állatok ivóvizébe is töltöttek keveset. Csíkszentgyörgyön a jószágokat frissen szentelt vízzel mosták le kereszt alakban. Kászonfeltizen a kisebb gyermekek elsősorban piros tojásért vittek szenteltvizet az idősebbeknek. A pap Csíkmenaságon a templom udvarán szenteli meg a vízzel megtöltött csebreket. Otthon pedig a virágvasárnapján szentelt pimpóval hintik meg az udvart, a házat, a gazdasági épületeket és szenteltvízzel a nagyobb jószágokat. Borzsován csak akkor foghattak hozzá a szentelt ételek elfogyasztásához, ha előtte szenteltvízzel mosakodtak meg. A moldvai Klézsén a csángók a vízszentelés keretében megkerülték a templom előtti nagyobb kutat, majd ittak annak vizéből, s végül körbejárták a templomot is.¹⁶⁵

---

¹⁵⁹ Bálint 1973. 220–258.

¹⁶⁰ Molnár I. 1994.

¹⁶¹ Virág – Kovács 1990. 185–186.

¹⁶² Molnár 1994. 116.

¹⁶³ Bálint 1973. 263.

¹⁶⁴ Bálint 1973. 269.

¹⁶⁵ Bálint 1973. 271.

Az erdélyi protestáns falvakban a háziasszonyok rendszerint nagyszombaton reggel kenyeret, fonott és kürtöskalácsokat sütöttek. Szintén a gazdasszonyok feladata volt a szárnyasok levágása és a tyúkhúsleves elkészítése is. Mivel a legtöbb faluban az ünnep második napján hagyományosan bányahúst fogyasztottak, azt már a férfiak vitték a konyha asztalára.¹⁶⁶

A hitújítást megelőző egységes katolikus középkor idején a templomokban és a kolostorokban Krisztus élettörténetét megelevenítő misztériumjátékokat mutattak be az ünnepkör idején. A barokk korszak hatására a húsvét nagyhetén bemutatott dramatikus játékformák közül különösen a Jézus szenvedéstörténetét, kereszthalálát és feltámadását megjelenítő passiójátékok voltak népszerűek. Ezek a dramatikus alkotások Erdélyben elsősorban a ferences kolostorokban éltek késői reneszánszukat. A katolikus korszakban, a szász városokban (pl. Brassóban, 1500-ban) iskolai növendékek, céhes kézművesek és confraternitasok is mutattak be misztériumjátékokat. Csíksomlyón egészen a XVIII. század végéig adtak elő húsvéti passiójátékokat. Dömötör Tekla azt feltételezte, hogy a csíkszentléleki és a csíkmenasági középkori szárnyas oltárok tényleges passiójátékok hatására jöttek létre. Azt is valószínűnek tartotta, hogy az erdélyi ferencesek már a XVI. században, vagy talán már korábban is szerepet játszottak passiójátékok színrevitelében. A csíksomlyói ferences iskola tanulói a barokk korszakban egész passióciklusokat rendeztek és mutattak be. De mivel a felvilágosodás hatására a katolikus egyház eltávolodott és elhatárolódott ezektől a színjátékoktól, azok fokozatosan kihullottak a nagyheti liturgia szerves rendjéből, s utána sok helyen iskolákban, máshol pedig köztereken mutatták be elnépiesedett, populáris változataikat.¹⁶⁷

Az erdélyi színkatolikus falvakban (pl. Csíkban, Gyergyóban, a felső-háromszéki Szentföldön stb.) a középkori passiójátékok széttöredezett elemei továbbra is fennmaradtak. Például a szentsír őrzését ilyen, templomban megszervezett, dramatikus jellegű szokásnak tartjuk. Kegyesebb asszonyok nagycsütörtökön és nagypénteken a római katolikus templomban, rendszerint egy-egy mellékoltár asztala alatt rendezik be Jézus jelképes sírját, melyet utána bibliai római katonákat alakító legények őriznek nagypéntektől kezdődően egészen a feltámadási körmenetig. E szimbolikus sír mellett éjszaka és nappal öregebb asszonyok, sokszor pedig az egész gyülekezet ott virraszt.¹⁶⁸

Az erdélyi szentsírőrzés számtalan dramatikus elemet tartalmaz: pl. katonás mozdulatokat, betanult szövegeket, speciális viseleteket, tárgyi szimbólumokat stb. Az archaikusabb „szentföldi” székely falvakban Jézust ma is reális halottnak tekintik, akinek halálára fekete gyászlepedővel kell betakarni a szentséget, az oltárt, a kereszteket. Felcsíki falvakban a keresztek mellé, templomok elé nagypénteken olyan fehér zsebkendőkkel feldíszített fenyőhegyet állítanak, mint amilyeneket a házasságkötés előtt meghalt fiatal legényeknek szokás. Tehát rituális eszközökkel Jézusnak is megadják, megrendezik az élet teljességét szimbolizáló házasságot.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Molnár 1994. 117–118.

¹⁶⁷ Dömötör 1979. 107–110.

¹⁶⁸ Pozsony 1995.

¹⁶⁹ Pozsony 1995.

A tűz-, a víz- meg az ételszentelés a római katolikus közösségekben, napjainkban is a húsvéti szokásoknak szerves elemét képezi. Ezek a gyakorlatok még a pogány korból maradtak fenn, voltaképpen mágikus, rituális eszközökkel biztosították a család, a közösség jó állapotát, egészségét. Húsvét jellegzetes ételféleségeit, a sonkát, a sült bárányt meg az ünnepi kalácsot az erdélyi és a moldvai katolikus közösségekben rendszerint húsvét vasárnap, a reggeli mise végén szenteltették meg a plébánossal, hogy az ételneműeket közvetlenül már a feltámadás után lehessen elfogyasztani. A szóttos és a hímzett terítőkkal letakart kosarakat régebben a padok mellett, újabban pedig az oltár előtt helyezték a földre. Hagyományörzőbb településekben úgy vélték, hogy ha az asszonyok vagy a leányok a kosárral gyorsan mennek haza, akkor egész évben sikeresek lesznek a munkában. Archaikusabb csíki falvakban az is megtörtént, hogy tréfásabb legények nagyobb patakkövet helyeztek, loptak a kosárba. A szentelt étel minden morzsájára óvatosan vigyáztak, mivel azokat nyáron kártékony verebek elűzésére használták fel. A szentelt sonka csontjából egy darabkát az istállóban helyeztek el, mivel az, képzeteik szerint, megvédi állataikat a boszorkány vagy a szépasszony ártalmától. Képzeteik szerint a szentelt tojás héja, a sonka csontja távol tartja a kártevőket a szántóföldtől, míg a kalács maradványait tűzvész elhárítására tartalékolták.¹⁷⁰ A felekezeti vegyes falvakban a római katolikus asszonyok protestáns szomszédaiuknak rendszerint kóstolót adományoztak a megszentelt ételekből.¹⁷¹

A hívek nagyszombaton késő este, papjaik vezetésével éjféle, feltámadási körmenetben vesznek részt. A Csíkmenaságon *kikerülés*nek nevezett szokást szerte Európában ismerték. A moldvai Lészpeden az éjféle szertartásról hazaérkező csángók az ortodox románokhoz hasonlóan köszöntötték egymást: *Feltámadt Krisztus!*, amire hagyományosan így feleltek: *Higgyük valóban!*¹⁷² Bálint Sándor véleménye szerint a nagyszombati éjféle mise után gyakorolt feltámadási körmenet voltaképpen, a búzaszenteléshez és az úrnap processzióhoz hasonlóan, az archaikus tavaszkezdő határkerülés átnevesített, szakralizált változata. Az etnikailag vegyes, román többségű erdélyi városokban a *magyar* templom tömeges éjszakai megkerülése az 1970–80-as években néma, csendes, etnikai demonstráció volt.¹⁷³

A húsvéti misztériumjátékok elnépiesedett formái közé tartozik az úgynevezett *Jézus-keresés*, melynek szerkezetéhez Székelyföldön hozzátapadtak a határkerülés archaikus elemei is. A szokást Székelyudvarhelyen egészen a XIX. század végéig céhes kézművesek szervezték, akik ilyenkor rendszerint lóháton, puskaropogással, hajnalban indultak, zászlóikat pedig céhmestereik vitték a menet élén. A lovas és fegyveres legényeket *Jézus katonáinak* nevezték, akiknek azonban előbb meg kellett találniuk azt a hordozható Jézus szobrot, amit a Jézus kápolnát gondozó koldusremete rejtett el korábban búzatáblában, tavaszi vízmosások által szabdalta területen. A *fakép* keresésére rendszerint lóverseny keretében került sor. Annak megtalálása után a város határában

¹⁷⁰ Bálint 1973. 305–308.; Bárh J. 1990. 409.

¹⁷¹ Molnár 1994. 119.

¹⁷² Bálint 1973. 276.

¹⁷³ Bálint 1973. 274.

álló *Jézus kápolnán*ához lovagoltak, ahonnan előküldték követeket a város plébánosához. A XIX. század végén általában öt délcegebb legényt küldtek be nemzeti színű zászlókkal a városba, akik hangosan lövöldözve lovagoltak a dombon álló római katolikus templom elé, ahol jelentették, hogy megtalálták Jézust, tehát indulhat elébe az ünnepi processzió. Miközben a legények a kápolna szomszédságában tartózkodtak, az időt általában versenylovaglással és sortüzekkel töltötték, majd ők is megindultak *Jézus képével* a plébánosok által, templomi zászlókkal vonuló városiakok elé. Amikor a körmenet a városból odaért, annak résztvevői zászlóikat meghajtották Krisztus előtt, miközben a *Jézus katonák* dísztüzet adtak, majd az egész processzió megindult vissza a városba harangozás, folyamatos puskaropogás közepette, ahol a kálvinista templom előtt újból lövöldöztek, majd végül betértek szentmisére a római katolikus templomba.¹⁷⁴

A határkerülés az erdélyi húsvéti szokások egyik legelőbb eleme napjainkban is. A kutatók véleménye szerint mélyrétegeiben az úgynevezett mágikus körrel kapcsolatos képzetek állnak. Az archaikus ember hitt abban, hogy ha egy földterületet jól meghatározott időpontban, körülmények között körbejár, akkor a földterületét nem fogja pusztítani sem vész, sem kártékony állat, sem természet feletti erővel rendelkező lény. Egészen a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálásáig Erdélyben is ismert eljárás volt, hogy a len- vagy a kendertáblát éjfélkor, holdtölte idején, szótlán és meztelen, hátrafelé haladva körbe kerülték a madarak pusztítása ellen.¹⁷⁵

A határkerülés a középkor idején fontos jogi esemény volt. Mivel a török veszedelmek idején számtalan falut kiirtottak, az elnéptelenedett vidékeken a XVIII. század idején a szomszédos helységek lakosai között kirobbant földvitákat rendszerint határkerüléssel oldották meg. A két vitatkozó fél mellett ebben az eseményben még részt vettek a világi meg az egyházi hatalom képviselői is. Közös bejárást a határt, és a tanúk helyszíni vallomása alapján újból kijelölték a birtokok között húzódó határvonalat, s annak jelesebb pontjain új határjeleket emeltek. A tanúk legtöbbször lábbeli nélkül esküdtek meg arra, hogy kinek a földterületén állnak. Ma is legendák keringenek Erdélyben arról, hogy ilyenkor egyesek csizmájukba, bocskorukba a másik fél birtokáról származó földet helyeztek, s így hamisan, csalással esküdtek arra, hogy kinek a földjén állnak. Sok erdélyi faluban úgy vélték, hogy a határjárásakor hamisan megesküdt embert nagyon keményen meg fogja büntetni az Isten.¹⁷⁶

A határjárás a XVIII. századi késő barokk processziók hatására látványos ünnepi elemekkel (pl. zászlókkal, énekekkel, imákkal, díszes viselettel, rigmusokkal, köszöntőkkel stb.) gazdagodott.¹⁷⁷ A második világháború utáni években számtalan vidéken betiltották, de Erdélyben nagyon sok vidéken 1989 után újra felújították, és látványos formában szervezik meg. A földek visszaadása után a gazdálkodók újból hisznek ab-

¹⁷⁴ Bálint 1973. 280.; Olosz 2004. 327–332.

¹⁷⁵ Ujváry 1980. 21–22.

¹⁷⁶ Takács 1987. 217–220.; Szabó T. 1971. 30–35.

¹⁷⁷ Takács 1987. 170–173.

ban, hogy a mezőgazdasági év küszöbén, a húsvét vasárnap reggel megkerült határt nem fogja semmiféle kár érni.¹⁷⁸

Marosszék magyar településeiben húsvét vasárnapján hajnalban a legények zöld ágakat ajándékoznak a lányoknak. Sok helységben a nyírfaágat vagy a fenyőt ilyenkor színes szalagokkal és tojásokkal is feldíszítik. A zöld ajándékfa előfordul az esküvői és más tavaszi szokásokban is (pl. májusfa). Segítségével rendszerint jó egészséget, szépséget biztosítottak a megajándékozott lánynak. A XX. század első felében a húsvéti faállítást városi, polgári hatásra már ajándékzene, szerenád is kísérte. Fontos szerepet játszott a fiatalok kapcsolatainak alakulásában és reprezentálásában.¹⁷⁹

Húsvét vasárnapján az erdélyi magyar lutheránus szórványközösségekben vagy a szászokkal érintkező magyar helységekből kakast áldoztak fel. A szárnyast Apácán húsvétvasárnap nyílal lötték meg, Oltszakadátón pedig húsvéthétfőn hosszú karóval ütötték agyon. A szokásnak hajdanán agrármágiával kapcsolatos jelentése és funkciója volt. Tavasszal, az új mezőgazdasági év elején azért áldoztak fel állatot (kakast), hogy földjeik termését rituális eszközökkel, preventív módon biztosítsák.¹⁸⁰

A Nyárad mentén élő legények egészen napjainkig húsvétvasárnap hajnalán kedveik kapujára színes szalagokkal, tojásokkal feldíszített *fenyőfaágat* tűznek. Utána húsvéthétfőn a legénycsapat tagjai minden olyan házat felkeresnek, ahová éjszaka ágat helyeztek, s ott a hajdonokat alaposan meglöcsölgik.¹⁸¹

Az ünnep második napját régebben *vízbevetőhétfőnek* nevezték Erdélyben. A locsolás és a tojásajándékozás a húsvéti ünnepkör legszínesebb és legélőbb eleme volt. Apor Péter a *Metamorphosis Transsylvaniae* című munkájában azt jelezte, hogy a XVIII. században minden társadalmi réteg részt vett a húsvéti locsolásban. „Éppen nem nagyozták akkor az emberek magokat; úrfiak, alávaló fő és nemes emberek húsvét másodnapján, azaz vízben vető hétfőn járták az falut, erősen öntözték egymást, az leányokat hányták az vízben, sőt az alávaló embereknél csak magok házoknál is estve az frajok az leányok házában kádakkal hordották fel a vizet, reggel csak könnyen öltöztek, tudván már a jövendőt. Reggel azért az udvariak csebrekkel, kártyákkal rámentek az leányokra.”¹⁸² Bod Péter megfigyelései szerint a szokást nemcsak magyarok, hanem a görög katolikus románok is gyakorolták a XVIII. században. „Jó anyának rossz leánya, a Kátékuménusoknak keresztiségekből, a kik ezen a napon a vízbe merítetnek vala, fenn-maradott vólt a Magyaroknál az a szokás, hogy Húsvét másodnapján öntözték s vízbe hányták egyik a másikat nevettségesen: a Görög-vallást tartó Oláhoknál megvagyon most is.”¹⁸³ A tudós lelkész *Szent Heortokrates* című munkájában ezt a húsvéti gyakorlatot a következőképpen értelmezte: „mintha a föld ujjá-születésének vagy termésének, vólna Symbóluma, ki-ábrázolója...”¹⁸⁴

¹⁷⁸ Pozsony 200a. 37–47.

¹⁷⁹ Barabás 1998. 74–76.; Verebélyi 1993. 147–152.; 2005c. 33–34.

¹⁸⁰ Pozsony 1998a. 88–138.; Ujváry 1980. 161–276.

¹⁸¹ Bálint 1973. 310.; Barabás 1998a. 74–75.; 2000b. 148–170.

¹⁸² Dömötör 1979. 99–100.

¹⁸³ Dömötör 1979. 100.

¹⁸⁴ Bartók – Kodály 1953. 183.

A napjainkig fennmaradt hétfői *locsolás* szerves elemét képezik a különböző rigmusos *locsolóversek*. Szerkezetükbe számtalan elem a hajdani kollégiumi folklórból került át. A félnépi eredetű alkotások kialakulásában, fejlődésében elsősorban a kollégiumi folklórnak és írásbeliségnek, valamint a falusi kántoroknak, lelkészeknek és tanítóknak volt meghatározó szerepe. Tartalmuk folyamatosan változott, koronként rugalmasan aktualizálódott. Mivel a világi jellegű locsolást a kommunista hatalom szigorú sem tudta megakadályozni, számtalan változata a szocialista korszak jellegzetes frazeológiáját tükrözi parodisztikus formában. Barna Gábor azt is kiemelte, hogy a húsvéti köszöntők és locsolóversek nagy többsége eddig elsősorban a sárospataki és a nagyenyedi református kollégiumok vidékéről (Háromszékről és Ung megyéből) került elő. Rámutatott, hogy ezeket a szövegeket egyfajta zsoldárszerűség jellemzi, mivel azokban lépten-nyomon református énekek és a Károli Biblia kifejezéseinek hatását érezhetjük. Motívumaikban felelhetők a XVIII. és a XIX. századi diákköltésnek számtalan sajátos kifejezése, valamint lakodalmi rigmusok legújabb elemei is. A különböző szövegek rendszerint bibliai toposzokból, evangéliumokból, református énekeskönyvekből táplálkoznak. Pár szöveg ismert író, költő szövegének parafrázisa, mások pedig ponyvai eredetűek.¹⁸⁵

A köszöntőversek tartalmi osztályozását és behatóbb elemzését szintén Barna Gábor készítette el. Az első csoportba az *Én kis kertész legény vagyok...* kezdetű köszöntőket sorolta. A *Feltámadt a Jézus húsvét ünnepére...* kezdetű szövegek másodsorban a keresztény megváltó dicsőséges feltámadását hangsúlyozzák. A harmadik csoport szövegei szerint még a természet is gyászba borul Krisztus nagypénteki szenvedése miatt. A negyedik csoporthoz tartozó alkotások már részletesebben kitérnek Jézus nagypénteki szenvedéseire, míg a feltámadásra csak röviden utalnak. A szövegek ötödik típusa a feltámadás tényét és Jézusnak a halál felett aratott győzelmét verseli meg. A hatodik csoport az emberek húsvéti örömét fejezi ki. A hetedik szövegtípus a húsvéti szokások és rítusok magyarázatát, valamint a locsolkodás és a tojásgyűjtés eredetét verseli meg.¹⁸⁶

Szabó László szatmári és beregi kutatásai alapján szintén azt hangsúlyozta, hogy a legtöbb húsvéti köszöntővers voltaképp patetikus és deákos jellegű, kántori eredetű alkotás. Legelőbb változataikat eddig két történetileg és kulturálisan összetartozó területen, Erdélyben és Partiumban gyűjtötték össze. Valószínűnek tartja ő is, hogy elsősorban a debreceni, a sárospataki, a nagyenyedi és más református kollégiumok specifikus diákköltészetével állnak szoros kapcsolatban, melyek iskolázott alkotóikkal és hordozóikkal együtt szervesen beépültek a népeletbe. A rövidebb verseket kisebb gyermekek, a hosszabb alkotásokat pedig kislegények mondták. A húsvéti rigmusok sorában elkülönítette: a) a köszöntő és a tojáskerő verseket, b) a legény–leány viszonyt megéneklő szövegeket, c) a keresztre feszítést és a feltámadást elmesélő verseket, d) és végül a húsvét lényegét hordozó lírai alkotásokat. Szabó László véleménye szerint is a húsvéti locsolóversek és köszöntők stílusára elsősorban a veretesség és az ünnepé-

¹⁸⁵ Barna 1986. 68–69.

¹⁸⁶ Barna 1986. 69.

lyesség jellemző. Szerkezetükben nagyfokú kontaminálódást lehet tetten érni, mivel legtöbbször különböző versek részleteiből ötvöződnek.¹⁸⁷

Húsvét második napján a legények mindenhol Erdélyben vízzel locsolták meg a lányokat, a hajadonok pedig tojással ajándékozták meg a fiúkat. A tojás és a víz szerte Európában a termékenység jelképe, az élet princípiuma, nélkülözhetetlen alapeleme. Különleges erejét az is fokozta, hogy régebben pirosra festették, s mágikus jelentésű motívumokkal díszítették. Archaikus magyar közösségeinkben (pl. Gyimesben és Moldvában) a húsvéti tojást még napjainkban is Jézus szimbólumának vélik.¹⁸⁸

A tojás az egész világon az élet és az újjászületés szimbóluma. Bod Péter a XVIII. században azzal magyarázta funkcióját a húsvéti szokásokban, hogy a böjti időszakban régebben még tojást sem volt szabad fogyasztani, éppen ezért az összegyűlt tojásokat ilyenkor szétajándékozták. „S hogy kedvesebb ajándék legyen, meg is kezdték festeni, a melly osztán fel ragadott és maradott az emberek között. Ezt erősíti az 1. Hogy tsak Húsvétkor tselekszik, 2. nagy örömmel viszik véghez, 3. hogy adják a gyermekeknek, szomszédoknak, s kivált a kereszt Atyák, Anyák, a magok kereszt-fioknak, leányoknak. 4. Hogy akkor sokkal inkább észik, mint másszor, mellyet bizonyít a tojás-haj, melly mindenfelé hever.”¹⁸⁹

A keresztény közösségekben napjainkig fennmaradt az a képzet, hogy amint a tojásból új élet keletkezik, úgy támad fel Jézus is sírjából az emberek megváltására. Egyesek szerint a tojáshéj az Ószövetséget, sárga belseje pedig az Újtestamentumot, vörös színe pedig Krisztus keresztfán kiontott vérének jelképezi. A legtöbb katolikus faluban húsvétvasárnap az ételszentelés keretében piros tojást is szenteltek. Az írott tojás szentelményként való tisztelete, elfogyasztása régebben tudatos volt, éppen ezért azt felhasználták különböző termékenységvarázsló, bajelhárító és gonoszűző eljárásokban is. A húsvéti tojás régen egyértelműen a feltámadt Jézus szimbóluma volt. Napjainkban ez a jelentése elhalványult, s locsolóhétfőn a tojásajándékozás egyre inkább profán jellegű szokás elemévé vált.¹⁹⁰ Az erdélyi unitárius falvakban (pl. Ádámoson, Széplakon, Szőkefalván) az ünnep második napján, mindig korán reggel, a csordapásztoroknak és a pakulároknak a háziasszonyok piros tojást, kalácsot meg lepényt ajándékoznak.¹⁹¹

A húsvéti ünnepkör szerves eleme a tojásütés és koccintás. A bukovinai székelyek *kosolás*nak, a moldvai csángók pedig *csokkantás*nak nevezik. A régiségben elsősorban latin formája, *dies concussionis ovorum* fordul elő, amit rendszerint a fehérvasárnapot követő hétfőn, tehát húsvét nyolcadának végén gyakoroltak.¹⁹² A különböző tojásjátékok szerte Európában régebben elterjedtebbek voltak. A legtöbb helyen fiúk és legények gyakorolták, akik a locsolás alkalmával kapott tojásaikat összeütötték. Amelyik-

---

¹⁸⁷ Szabó L. 1991.

¹⁸⁸ Dömötör 1979. 96–99.; Demeter 2005. 237–252.; Gazda 2000. 100–142.

¹⁸⁹ Bálint 1973. 301.

¹⁹⁰ Bálint 1973. 301–304.

¹⁹¹ Molnár 1994. 126.

¹⁹² Bálint 1973. 304.; Domokos 1974.

nek héja betörött, azt a játékosának át kellett adnia a nyertesnek, vagyis akinek tojása épen maradt az összekocantás után.¹⁹³

A rituális testvérré fogadás a magyar nyelvterület keleti és nyugati vidékén, Moldvában és Dunántúlon egészen napjainkig a húsvéti ünnepkör keretében maradt fenn. A csángó lányok a húsvétot követő fehér- vagy *mátkáló* vasárnap alkalmával hímes tojásokat ajándékoztak a legbensőségesebb, legközelebb álló barátnőiknek, s egészen halálukig egymást *véremnek*, *testvéremnek*, *vésárnak* nevezték és tartották. A magyar nyelvterület nyugati régióiban ilyenkor *komatálat* ajándékoztak lelki barátnőknek, s utána egymást halálukig komának szólították.¹⁹⁴

Napjainkban már nagyon sok erdélyi helységben különböző felekezeti és etnikai csoportok élnek együtt. A legtöbb faluban kölcsönösen tiszteletben tartották egymás ünnepét, szokását még akkor is, ha saját húsvétjuk más időpontban volt. Azokban a falvakban, ahol a protestánsok mellett görögkeletiek is éltek, az ortodoxok nagyhatén a reformátusok harangját is csak „csendben” húzták meg. Ugyanakkor a románok sem zavarták meg a „magyarok” húsvétját nagyobb mezőgazdasági munkával: legtöbbször *félünnepelőben* meglátogatták közelebbi barátaikat és szomszédait. Erdély felekezeti és etnikai színessége alapjaiban meghatározta azt, hogy ebben a nagy régióban napjainkig archaikus, színes és változatos húsvéti szokások maradtak fenn.¹⁹⁵

Pünkösöd

A húsvéti ünnepkör voltaképpen pünkösddel és a Szentlélek eljövételével zárul. A pünkösöd szintén mozgó ünnep, mely ötven nap után követi húsvétot, rendszerint május 10–13. között tartjuk minden esztendőben. Az ünnep elnevezése a görög *pentekoszté* ’ötvenedik nap’ kifejezésből származik, mely a húsvéti titok ötvennapos kiteljesedésére utal. A keresztény közösségek ezen a napon ünneplik a Szentlélek eljövételét. Annak megjelenését, a középkori emberek képzetei szerint, erős szélzúgás előzte meg, amit szerte Európában kürtökkel és harsonákkal utánoztak, s a *tüzes nyelveket* pedig sok helyen égő kanócok dobálásával, tüzes kerek gurításával jelenítették meg. A Szentlélek jelképeiként a csiki falvakban (pl. Csikdelnén) pünkösöd vasárnapján a mise alatt fehér galambokat röpíttettek szabadon.¹⁹⁶

Bálint Sándor még a középkor közös liturgikus tradícióiból eredeztette a torockói unitárius magyaroknak azt a gyakorlatát, hogy *áldozócsütörtökön* felmentek a falu melletti *Székelykő* tetejére, ahol aztán egészen estig örömtüzek mellett vigadtak, és tüzes csóvákat tűztek a sziklák falára. A helybeliek hagyományai szerint, a székelyek egy régi, tatárok felett aratott győzelmük emlékére szervezték ezt a szokást.¹⁹⁷

Orbán Balázs a *Székelyföld leírásában* örökítette meg, hogy pünkösöd alkalmával a Szentlélek tiszteletére, a *Széphavas* tetején emelt kápolnánál, rendszerint fehér viseletben, kilenc moldvai csángó falu magyar lakossága találkozott a csiki székelyekkel. A

¹⁹³ Dömötör 1979. 98.

¹⁹⁴ Dömötör 1979. 99.

¹⁹⁵ Pozsony 2003. 128–129.

¹⁹⁶ Bálint 1973. 340.

¹⁹⁷ Bálint 1973. 329.; Orbán 1871. 222.; Tánczos 2000. 126.

havas tetején aranyhímzésű zászlóikat összeérintették, majd csíki testvéreikkel közösen elénekelték a *Zeng az erdő, zúg a levele Mária öröme* ... kezdetű dalt, utána pedig együtt indultak a csíksomlyói búcsúra. A csíki székelyek és diákok a pünkösdi búcsú végén a moldvai testvéreiket visszafelé is rendszerint egészen a Széphavasig kísérték el, ahol egy rövidebb mise után együtt mulattak a jövő évi találkozás reményében. Az osztrák hatóságok ezt a hagyományt végül is járványos betegségek miatt 1744-ben betiltották.¹⁹⁸

A XVIII. század idején a Csíksomlyón szervezett pünkösdi búcsújárásnak barokkos, külsőségekben gazdag formája alakult ki, melyet az egyházi propaganda szerint a protestáns erdélyi fejedelem ellen viselt sikeres csata emlékére szerveztek minden évben. A római katolikus búcsú szerkezetében azonban számtalan pogány kori gyakorlat is fennmaradt: pl. jellegzetes növénykultusz és napba nézéssel kapcsolatos napimádat. A búcsújáróhelyen összegyűjtött növények elsősorban akkor telítődtek különleges erővel, ha azokkal megérintették a kegyszobrot. Az így megszentelt zöld nyírfaágak ugyanakkor azt is szimbolizálták, hogy lelkük a búcsújárás közben jelentős mértékben megújult.¹⁹⁹ Az első világháború után fokozatosan megerősödtek e pünkösdi tömeges vallásos rendezvény nemzeti jelentései is. A több százezer embert vonzó csíksomlyói pünkösdi búcsú az 1989-es romániai decemberi események után már összmagyar ünnepé változott.²⁰⁰

Az ünnep teológiai, vallásos jelentése mellett számos tavaszköszöntő és termékenységvarázsló szokáselemet is tartalmaz. A magyar nyelvterület egyik legismertebb pünkösdi szokása a *király- és királynőválasztás*, melynek alapfunkciója szintén a bő termés mágikus eszközökkel való biztosítása volt. Erre a jelképes eseményre rendszerint lóverseny keretében került sor. A nyertes egy egész éven át különleges jogokkal és kiváltságokkal rendelkezett. Minden lakodalomba, mulatságra meghívták, a kocsmában ingyen fogyaszthatott italost, apróbb vétségeit elengedték és elnézték. Ezt a színes népszokást Jókai Mór is megörökítette az *Egy magyar nábob* című regényében. Már a XVI. században közismert volt az a szólás, hogy „rövid volt, mint a pünkösdi királyság...”²⁰¹ A XVII–XVIII. század idején a magyar lovasezredekben lóverseny keretében választottak *májuskirályt*. A pünkösdi *lóverseny* és *királyválasztás* Erdélyben, elsősorban a Szászrégen környékén fekvő szász falvakban (pl. Dextrád, Vajolán) és a szomszédos magyar településekben (pl. Dextrádszék) egészen a második világháborút követő kollektivizálásig fennmaradt.²⁰²

A magyar nyelvterület nagyobb részén pünkösdkor a kisebb gyermekek lakodalmas menetet utánozva, *menyasszonynak* és *vőlegénynek* felöltözött alakoskodóval az élen, alkalomhoz illő rítuséneket dalolva vonultak végig a falu utcáin. Szinte napjainkig fennmaradt a pünkösdi *király- és királynőjárás* gyakorlata is. Több székely- és

¹⁹⁸ Orbán 1869. 76.; Bálint 1973. 340.

¹⁹⁹ Verebélyi 2005c. 27.

²⁰⁰ Mohay 2000b.

²⁰¹ Dömötör 1979. 111–112.

²⁰² Pozsony 1997a. 181–183.

szászföldi faluban pünkösdi idején az iskolás gyermekek előbb királyt és királynét választottak, majd alkalmi énekeket dalolva házról házra vonultak. A királynő és a király feje fölé rendszerint díszes kendőt tartottak, lábuk elé pedig színes virágszirmokat hintettek. Ennek párhuzamát Sóvidéken (pl. Parajdon és Sófálván) *hesspávázásnak* nevezik, ahol a felvonuló gyermekcsoportot zászlósok követték két sorban. A háziasszonyok rendszerint adományokkal látták el a szokásban résztvevő kisgyermeket.²⁰³

Az erdélyi magyar közösségekben is számtalan zöld növényi szimbólum jelenik meg a pünkösdi szokások szerkezetében. Mivel az erdélyi és a moldvai magyar gazdák a pünkösdi időszakot olyan veszélyes periódusnak vélték, amikor a különböző ártalmas lények hatalma hirtelen megerősödik, az ünnep hajnalán rendszerint zöld ágakat helyeztek az istállók, a házak és a telkek bejáratánál, hogy segítségükkel családtagjaiktól és állataiktól távol tartsák a gonosz erőket. A zöld ág elsősorban a tavasz és a megújulás jelképe volt. Az egyház a megszentelés segítségével ezt a jelképet keresztény jelentésekkel töltötte fel, ahhoz hasonlóan, ahogy a pünkösdi alkalmával megérkező Szentlélek is megújítja a természetet és a hívek lelkét. A szászok szomszédságában élő magyarságnál ilyenkor került sor a lányos házak, kapuk zöld ággal való feldíszítésére. Több magyar vidéken ilyenkor bontották le a május elsején felállított díszes fákat.²⁰⁴

Nagyon sok erdélyi magyar faluban pünkösdkor mezei ünnepeket és mulatságokat szerveztek a települések melletti ligetekben vagy az erdők szélén. Ez az esemény fontos szerepet játszott a fiatalok párválasztásában is, mivel azok rendszerint a tavaszi, pünkösdi bálók, táncmultságok alkalmával szemelték ki jövőbelijüket. Egészen az 1962-es kollektivizálásig a legtöbb erdélyi faluban muzsikus cigányok köszöntötték a magyar gazdák családait. Pünkösdi hajnalán már fúvós zenekarok ébresztették és köszöntötték a polgáriasultabb erdélyi falvak lakóit.²⁰⁵

A pünkösdi utáni Szentháromság vasárnapját követő csütörtököt a római katolikus közösségek *úrnapijának* nevezik. Ez a nap elsősorban a megváltást jelképező áldozati kenyér és bor, a római katolikusoknál pedig az oltáriszentség pompás külsőségekkel, felvonulásokkal telített emlékünnepe. Elsősorban a *szentostya* különleges, gonoszűző erejébe vetett hit járult hozzá az ilyenkor szervezett körmenet kialakulásához. Németországban már a XIII–XIV. században megszervezett körmenetek alkalmával szabadban állítottak négy oltárt, mely viszonylag korán elterjedt Magyarországon is. Mivel a középkor századaiban az érdeklődés egyre fokozódott az eukarisztia iránt, az 1196–1208 között Párizsban megszervezett zsinat elrendelte a konsekrált ostya felmutatását, hogy az a hívek előtt is látható legyen. Az oltáriszentség iránti érdeklődést csak tovább fokozták azok a szentföldi zarándoklatok, melyek rendszerint az eukarisztia alapításával kapcsolatos helyek meglátogatásával zárultak. Az úrnapi kultusz a XIII. század idején már elterjedt Európa számos országában is, majd a hitújítás előtti században a Magyar Királyság legjelentősebb egyházi ünnepévé vált, mivel V. Márton

²⁰³ Barabás 1981.

²⁰⁴ Pozsony 1998a. 222–223.

²⁰⁵ Pozsony 1998a. 226–227.

pápa 1429-ben száznapi bűcsút engedélyezett az úrnapi körmenetben részt vevő személyeknek. A különböző vallásos társulások, céhes egyesületek a XV–XVI. század idején jelentős szerepet játszottak a körmenet megszervezésében, és az úrnapi sátrak elkészítésében. A hitújítás rövid ideig azonban megszakította az úrnapi kultusz korábbi, zavartalan fejlődését, mivel a reformátorok határozottan elutasították a hangszeres muzsikával, lövöldözéssel, durrogatással és zászlókkal megszervezett, tehát a külsőségekre koncentrááló körmeneteket. Újabb virágkora az ellenreformáció idején bontakozott ki, amikor a barokk korban megszervezett processziók egyre ünnepélyesebb formákat nyertek. Az úrnapi felvonulások töretlen fejlődése egészen a második világháborúig tartott. Habár a szocialista korszakban, Erdélyben is visszaszorultak a látványos körmenetek, a rendszerváltozás után azokat már újra az eredeti pompájukban szervezik meg. Napjainkban jellegzetesen közép-európai liturgikus hagyománynak nevezhetjük.²⁰⁶

Egészen napjainkig az erdélyi, gyimesi és a moldvai katolikus magyar közösségekben úrnapiján szigorúan tiltották a munkát. Székelyföld felekezeti vegyes helységeiben (pl. Korondon) ezen a napon még a protestánsok is tartózkodtak a zajosabb munkáktól.²⁰⁷ A középkor századaiban a gazdák azért kerülték meg ostyával földjeiket, hogy vetéseiktől és földjeiktől távol tartsák a különböző természeti csapásokat. A lelkészek ilyenkor áldást osztottak a négy égtáj felé, és megáldották a földművesek zsenge vetéseit. Úrnapiján a köztereken, utcákon jellegzetes, zöld lombokból készítették a sátrakat állítottak fel a négy égtáj felé, melyekben kegyesebb asszonyok ideiglenes oltárokat rendeztek be. A katolikus hívők kivételes, gonoszúzó erőt tulajdonítottak a szentostyának, az ilyenkor megszentelt virágoknak és zöld ágaknak. Magyarországon elsősorban a római katolikus sváb falvakban készítették virágszőnyeget különböző színes szirmokból, ahol az ünnepi menet felvonult. Rendszerint erősebb mennydörgés, villámlás idején, nagybetegek mellett, vagy boszorkányok rontása ellen gyűjtötták meg ezeket a szentelményeket és füstölték be velük a betegeket meg az állatokat.²⁰⁸

A keresztény kalendárium szerkezetében *évközi időnek* nevezzük a karácsonyi és a húsvéti ünnepkörön kívül eső (vízkeresztől nagyböjtig és pünkösdtől adventig terjedő) időszakokat, melyek szintén jelentős egyházi ünnepekkel rendelkeznek, de nem alkotnak olyan szorosan összefüggő egységet, mint a bemutatott két (karácsonyi és húsvéti) egyházi nagyünnepkör.²⁰⁹

---

²⁰⁶ Sári 2000. 8–17.; Verebélyi 2005c. 34.

²⁰⁷ Sári 2000. 31–32.

²⁰⁸ Sári 2000. 30–31.

²⁰⁹ Tánczos 2000. 127.